

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET
KUTATÁSI JELENTÉSEI

55.

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET

Igazgató:
Csernák Józsefné

ISSN 0236-736-X

Írta:
Szukicsné Serfőző Klára

Lektorálta:
Cseh-Szombathy László

Kiadó: a Központi Statisztikai Hivatal

Kizárólagos előállítója és forgalmazója:
Orient Press Könyvkiadó és Nyomdai Szolgáltató Kft.

A kiadvány megrendelhető és előfizethető:
Központi Statisztikai Hivatal Marketing csoport
1024 Budapest., II. Bimbó út 1.
Telefon: 212-6550
Telefax: 212-4673

A kiadvány megvásárolható:
Központi Statisztikai Hivatal Könyvesbolt
1024 Budapest., II. Keleti Károly utca 10.
Telefon: 212-4348

A kiadvány megrendelhető:
Orient Press Könyvkiadó és Nyomdai Szolgáltató Kft.
1116 Budapest Építész u. 8-12.
Telefon: 181-1797, Tel., fax: 161-3067

AZ EGYSZÜLŐS CSALÁDOK TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐI

Készült az OTKA 4574 kutatási program keretében

BUDAPEST
1995/2

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
I. BEVEZETÉS	7
II. AZ ADATOK FORRÁSA, A CSALÁD FOGALMA	8
III. A CSALÁDOK SZÁMÁNAK ÉS ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSA, AZ IDŐSZAKOT JELLEMZŐ DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK	10
1. A családok száma, összetétele	10
2. A változások demográfiai háttere	17
IV. AZ EGYSZÜLŐS CSALÁDOK FŐBB JELLEMZŐI	23
1. Az egyszülős családok kialakulása, családi állapot szerinti összetételük	23
2. Az apák és az anyák kor megoszlása és átlagos életkora	28
3. Az egyszülős családok és a gyermekek	31
3.1 A gyermekek száma és életkora	31
3.2 A családok gyermekszám szerinti megoszlása	37
3.3 A gyermekek megoszlása a családban élő testvéreik száma szerint	41
4. Az apák és az anyák iskolai végzettsége	43
5. Gazdasági aktivitás az egyszülős családokban	48
6. Az egyszülős családok háztartások szerinti összetétele, lakáskörülményeik	56
V. FŐBB EREDMÉNYEK	60
FÜGGELÉK	65

I. BEVEZETÉS

A családszerkezetben az 1980-as évtizedben végbement változások legjellemzőbb vonása az egyszülős családok számának és arányának növekedése. Ez annál inkább figyelemre méltó, mivel a családok száma évtizedek óta tartó növekedési trendjének megtörése mellett következett be. Ugyancsak jelentősen megnőtt az egyszülős családokban élő gyermekek száma és aránya is. Ez a számbeli növekedés jelentette az indítékot, hogy részletesebben megismerjük az ilyen típusú családokba tartozók jellemzőit, kik ők, milyen korúak, hány gyermeket nevelnek és mi a közvetlen oka, hogy életüknek e szakaszában az egyszülős családtípusba kerültek. Természetesen e közelítés mögött az a feltételezés áll, hogy az egyszülős családoknak helyzetükből adódóan sajátos problémáik vannak, hiszen sokszor egyedül kell szembenézniük olyan feladatokkal, problémákkal, amelyeknek megoldása még a kétszülős családokban sem könnyű (gyermeknevelés, családfenntartás).

Az egyszülős családok arányának növekedése nemcsak nálunk, hanem más országokban is tapasztalt tendencia. Mintegy évtizeddel ezelőtt Brüsszelben a Flamand Népeesség és Családkutatási Központ (CBGS) rendezésében "Egyszülős családok Európában" címmel nemzetközi munkaülést szerveztek e problémakör megvitatására. Ennek során nagyon sokféle szempont érvényesült. Az egyszülős családok demográfiai jellemzőin, a mögöttük álló demográfiai folyamatok elemzésén túl vizsgálták többek között az egyszülős családok arányának növekedésében az attitűdök, értékek, normák változásának szerepét, a válás gyermekekre gyakorolt rövid és hosszú távú hatását, a nem házas nők gyermekvállalásának döntési folyamatát, a családok pénzügyi helyzetét, a szociálpolitika szerepét (*Deven-Cliquet* edit., 1986).

E tanulmány alapvetően demográfiai szempontból foglalkozik az egyszülős családokkal, s arra törekszik, hogy minél árnyaltabb képet adjon az e családtípusba tartozókról. Ez alapján jobban meg lehet határozni azoknak az arányát, s jobban meg lehet ismerni jellemzőiket, akikre az egyszülős családok említésénél ténylegesen gondolunk — különösen szociálpolitikai összefüggésben —, az eltartott gyermekeiket egyedül nevelő szülőket.

II. AZ ADATOK FORRÁSA, A CSALÁD FOGALMA

A vizsgálat alapvetően az 1990. évi népszámlálási adatokon alapul, tehát az alkalmazott fogalmak is ennek megfelelőek (KSH, 1993). E szerint a *család* a házastársi vagy élettársi, illetve a vérségi kapcsolatban együtt élők legszűkebb köre. A család lehet házastársi, vagy élettársi kapcsolatban együtt élők gyermek nélkül vagy nőtlen/hajadon gyermek(ek)kel, továbbá a házastárs, illetve élettárs nélkül élő szülő nőtlen/hajadon gyermek(ek)kel (ún. egy szülő gyermekkel) típusú család. A fenti meghatározással kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy a házastársi és az élettársi kapcsolatot azonosnak tekinti, valamint, hogy *gyermeknek* korára való tekintet nélkül a nőtlen/hajadon gyermek családi állású személy számítt. Az 1960. évi visszatekintő adatoknál a gyermekek száma a házas, az özvegy és az elvált gyermekek, valamint a szülő nélkül, nagyszülővel élő unokák számát is tartalmazza, illetve a családok számára vonatkozó adatok magukban foglalják a nagyszülőből és unokából álló "családokat" is. A köztudatban a családot ennél tágabban értelmezik, a statisztikai családfogalom tulajdonképpen csak a szűk családmagot foglalja magában.

A felhasznált adatforrással kapcsolatban van még egy dolog, amelyre feltétlenül fel kell hívni a figyelmet. A háztartás és a család feldolgozása a *lakónépesség* alapján történt. A lakónépesség az adott területen bejelentett állandó lakással és máshol ideiglenes lakással nem rendelkező, valamint a bejelentett ideiglenes lakással rendelkező emberek csoportjaiból áll. Tehát az így készült feldolgozás nem tartalmazza azokat a háztartás-, illetve családtagokat, akik a lakásban állandó bejelentett személyek voltak, de volt máshol ideiglenesen bejelentett lakásuk is. Ennek egyik következménye, hogy megnő az egy szülő gyermekes családok száma és aránya (Szűcs, 1990), mivel az egyik fél ideiglenes lakcíme miatt (pl. munkavégzés) az egyébként házaspáros vagy élettársi kapcsolatban élő családok kerülnek közéjük. Erre az elemzésnél tekintettel kell lennünk, mivel ezeket a családokat nem tekinthetjük ugyanolyan "csonka család"-nak, mint ahol a szülő ténylegesen egyedül neveli gyermekeit. Ugyanakkor ez a számbavételi mód könnyen meg is szüntetheti a valójában létező egyszülőes családokat (pl. csak más településen tanuló ideiglenes lakcímmel rendelkező gyermek van a családban).

A be-, illetve kikerülő családok arányának, illetve jellemzőinek esetleges eltérése hatással lehet a kapott eredményekre is.

Természetesen a kettős lakórendszer problematikája nemcsak az egyszülős családokat érinti, hanem az egész háztartás- és családstruktúrát. Hatásának kimutatása érdekében készültek és készülnek az állandó népességszámon alapuló feldolgozások is. Ezek alapján az egyszülős családok, illetve az egycsaládos háztartásban élő egyszülős családok lakónépesség szerinti száma és aránya kisebb (Szűcs, 1992) vagy nagyobb mértékben meghaladja az állandó népesség szerint számítottat (Baranyai, 1994). A hivatkozott számítások nem adnak lehetőséget az egyszülős családok jellemzőinek részletesebb megismerésére, ezért az elemzés során a lakónépesség alapján számított adatokat használjuk.

III. A CSALÁDOK SZÁMÁNAK ÉS ÖSSZETÉTELÉNEK ALAKULÁSA, AZ IDŐSZAKOT JELLEMZŐ DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK

1. A családok száma, összetétele

Ha az elmúlt három évtized változásait vizsgáljuk, az egyik jellemző vonásként emelhetjük ki a családok száma növekedési trendjének megfordulását (1. tábla, I. ábra). Míg az 1960-as és az 1970-es évtizedben számuk egyenletes ütemben, közel 5–5%-kal emelkedett, a következő évtized már hasonló arányú csökkenést hozott magával. Még jelentősebb volt azonban a családok összetételének módosulása. Ebből a szempontból mindhárom évtizedet más-más fejlődés jellemzett. A 60-as évtizedbeli növekedés mögött egyértelműen a házaspáros családok számának és arányának növekedése áll, míg az egy szülő gyermekkel típusú családok száma és aránya jelentősen, mintegy ötödével csökkent. A 70-es évtizedben mindkét családtípus száma növekedett, de az egyszülős családoké nagyobb mértékben, így némileg megnőtt a családokon belüli részesedésük is. A családfejlődésben a 80-as évtized még radikálisabb változást hozott. A családok számának csökkenése egyértelműen a házaspáros családok számának csökkenéséből adódott, miközben az egyszülős családok száma igen jelentősen, mintegy egyharmaddal megnőtt. 1990-ben a családok 15,5%-a tartozott ebbe a kategóriába (II. ábra).

*1. A családok száma és összetétele
1960–1990*

Év	Összesen		Házaspáros család	Házaspáros család gyermekkel	Egy szülő gyermekes család			Házaspáros családok közül a gyermekek aránya
	család	család gyermekkel			együtt	apa gyermekkel	anya gyermekkel	

1960	2756591	1907650	2388007	1539066	368584	32997	335587	64.4
1970	2890962	1916571	2597511	1623120	293451	37365	256086	62.5
1980	3027668	1961955	2686441	1620728	341227	56045	285182	60.3
1990	2896203	1903709	2446341	1453847	449862	89125	360737	59.4

1960=100

1960	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1970	104.9	100.5	108.8	105.5	79.6	113.2	76.3	97.0
1980	109.8	102.8	112.5	105.3	92.6	169.8	85.0	93.6
1990	105.1	99.8	102.4	94.5	122.1	270.1	107.5	92.2

Előző időpont=100

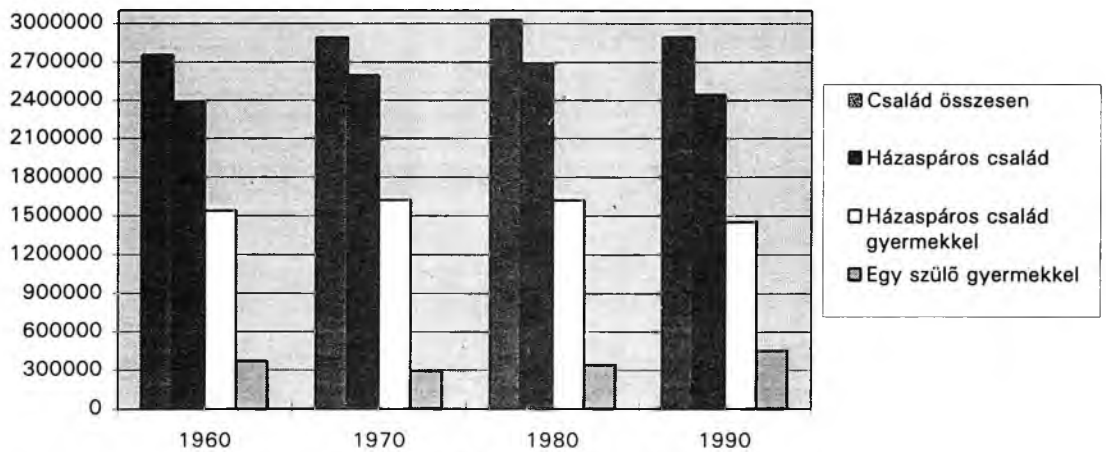
1960	-	-	-	-	-	-	-	-
1970	104.9	100.5	108.8	105.5	79.6	113.2	76.3	97.0
1980	104.7	102.4	103.4	99.9	116.3	150.0	111.4	96.5
1990	95.7	97.0	91.1	89.7	131.8	159.0	126.5	98.5

Az összes család százalékában

1960	100.0	69.2	86.6	55.8	13.4	1.2	12.2	-
1970	100.0	66.3	89.8	56.1	10.2	1.3	8.9	-
1980	100.0	64.8	88.7	53.5	11.3	1.9	9.4	-
1990	100.0	65.7	84.5	50.2	15.5	3.1	12.5	-

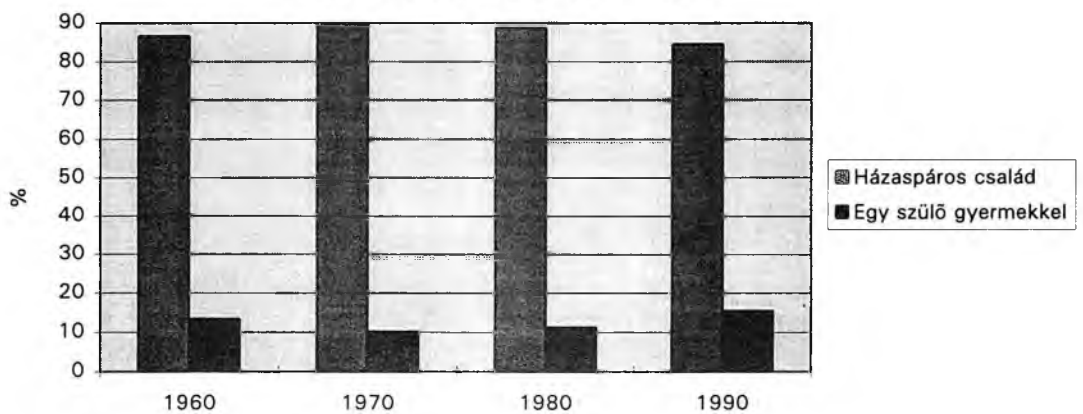
A gyermekes családok százalékában

1960	-	100.0	-	80.7	19.3	1.7	17.6	-
1970	-	100.0	-	84.7	15.3	1.9	13.4	-
1980	-	100.0	-	82.6	17.4	2.9	14.5	-
1990	-	100.0	-	76.4	23.6	4.7	18.9	-

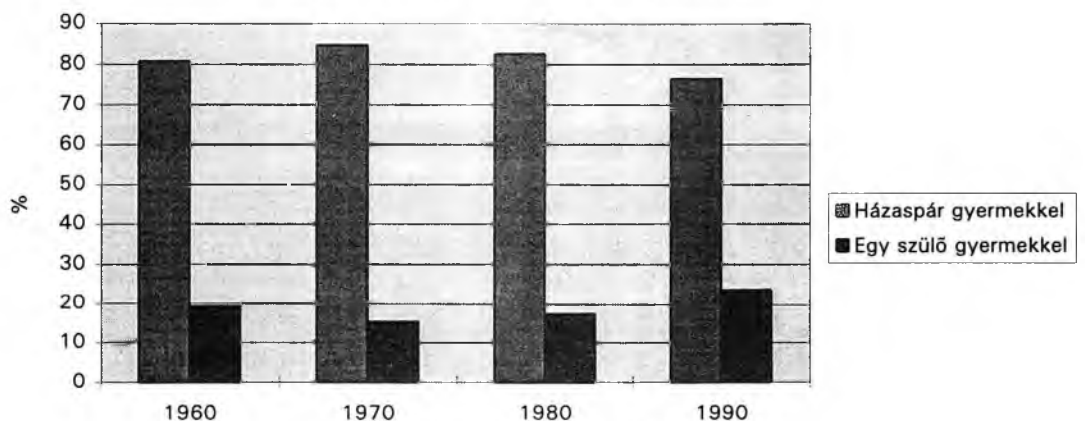

I. A családok száma családtípus szerint
1960–1990

a) Az összes család százalékában

b) A gyermekes családok százalékában

II. A családok összetétele
1960–1990

Visszatérve az egyszülős családokhoz, tényleges súlyukat sokkal jobban fel tudjuk mérni, ha a családok közül csak a gyermekes családokat vesszük figyelembe, hiszen az egy szülő gyermekkel családtípus csak gyermek megléte esetén jöhet létre, míg a család kialakulásának — az alkalmazott meghatározás szerint — nem volt feltétele a gyermek. Ezért — éppen az egyszülős családok sajátosságainak megismerése érdekében — törekedni kell, hogy adataikat elsősorban a gyermekes házaspárok adataival hasonlítsuk össze, házaspáros család alatt értve az élettársi kapcsolatot is. Tehát a házaspáros családok adatai ezt is tartalmazzák, az erre vonatkozó további utalások feltüntetésétől eltekintettem. Természetesen az élettársi kapcsolatban élők jellemzői nem feltétlenül azonosak a házasságkötés alapján együttélőkével, de a vizsgálat célja nem a kétféle párkapcsolatban élők sajátosságainak feltárása, hanem az egy-, illetve kétszülős családok összehasonlítása. Ugyancsak az összevonas mellett szól számbeli arányuk is. 1990-ben a táblában szereplő házaspáros családoknak mindössze 5%-a az, mely élettársi kapcsolaton alapul, a gyermekes házaspáros családok között még alacsonyabb az arányuk.

A házaspáros családok megkülönböztetése aszerint, hogy van-e gyermekük vagy sem, azért is fontos, mivel a gyermeket a vizsgált időpontokban nem nevelő családok aránya magas, és némileg növekvő tendenciát mutat. 1990-ben megközelítőleg a házaspáros családok kétötödét teszik ki. Természetesen, ha csak a gyermekes családokat vesszük figyelembe, akkor megnövekszik az egyszülős családok aránya. 1990-ben például arányuk 23,6%, az összes családon belüli 15,5%-os részesedésükkel szemben. Úgy gondolom, hogy a gyermekes családokon belüli arányuk az, amely alapján reálisabban megítélhetjük, hogy a családoknak mekkora része az, amely a család egyik alapvető funkciója, a gyermeknevelés szempontjából sajátos helyzetben van.

Ezt a gondolatmenetet folytatva, tehát elsősorban a gyermekek oldaláról közelítve a problémát, a családok körét tovább szűkíthetjük, ha a gyermekek közül csak a 15 évesnél fiatalabb gyermekeket vesszük figyelembe (2.tábla). Ennek alapján megállapítható, hogy a házaspáros gyermekes családok között lényegesen magasabb az ilyen korú gyermekeket nevelő családok aránya, mint az egy szülő gyermekes családoknál. Ez teljes mértékben érthető, hiszen az egyszülős családok egy részének kialakulására többnyire csak egy későbbi életszakaszban kerül sor, amikor már a gyermekek általában idősebbek. Ebből adódóan a *15 éven aluli gyermeket nevelő családok között alacsonyabb az egy szülő gyermekes családok*

aránya, mint a gyermeket nevelő családok között. 1990-ben a 15 éven aluli gyermeket nevelő családoknak 19,2%-a egyszülős, a gyermeket nevelő családoknak pedig 23,6%-a.

2. A 15 évesnél fiatalabb gyermeket nevelő családok aránya, száma és összetétele
1960–1990

Év	Összesen	Házaspáros család	Egy szülő gyermekes család		
			együtt	apa gyermekkel	anya gyermekkel

A gyermekes családok közül adott korú gyermeket nevelő családok aránya

1960	74.5	80.3	50.4	-	-
1970	69.4	73.3	47.5	43.2	48.1
1980	70.4	74.1	52.6	55.2	52.1
1990	67.3	71.2	54.8	58.2	53.9

Szám

1960	1422047	1236331	185716	-	-
1970	1329661	1190363	139298	16140	123158
1980	1381226	1201669	179557	30944	148613
1990	1281348	1034947	246401	51913	194488

1960=100

1960	100.0	100.0	100.0	-	-
1970	93.5	96.3	75.0	-	-
1980	97.1	97.2	96.7	-	-
1990	90.1	83.7	132.7	-	-

Előző időpont=100

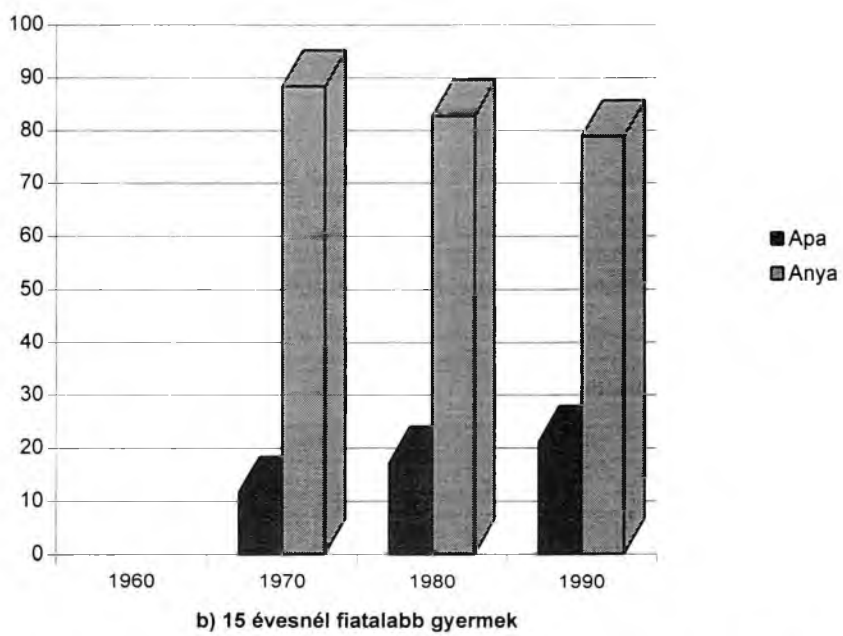
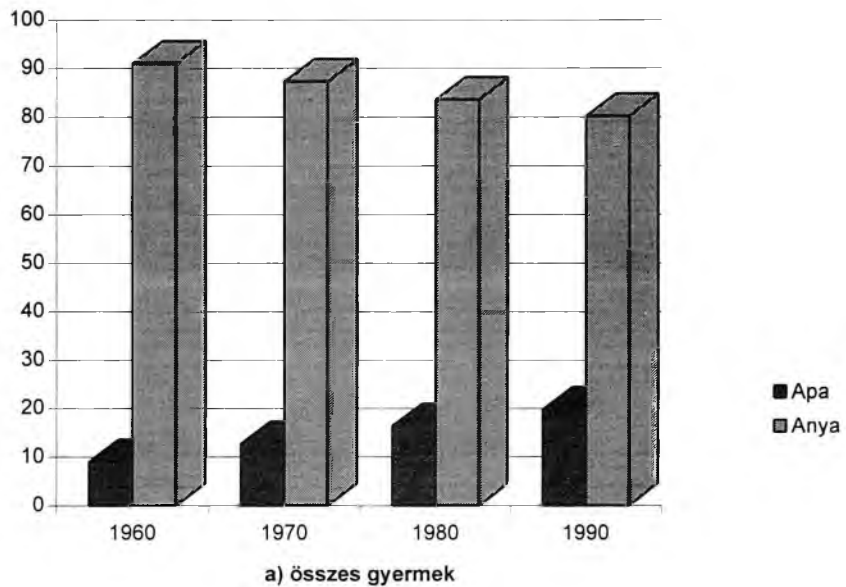
1960	-	-	-	-	-
1970	93.5	96.3	75.0	-	-
1980	103.9	100.9	128.9	191.7	120.7
1990	92.8	86.1	137.2	167.8	130.9

Az összesen százalékában

1960	100.0	86.9	13.1	-	-
1970	100.0	89.5	10.5	1.2	9.3
1980	100.0	87.0	13.0	2.2	10.8
1990	100.0	80.8	19.2	4.1	15.2

Egy másik említésre méltó változás, hogy *növekszik* az egy szülő gyermekes családok között a *15 éven aluli gyermeket nevelő családok aránya*. Ennek oka, hogy a kiskorú (18 éven aluli) gyermek kevésbé jelent visszatartó erőt a válásnál. Az egy válásra jutó kiskorú gyermekek száma 1960-ban 0,70, 1990-ben pedig 1,05 volt. Ezt támasztja alá más oldalról, hogy a 15 éven aluli gyermeket nevelő egyszülős családok száma mind a 70-es, mind a 80-as években nagyobb mértékben emelkedett, mint az egyszülős családoké. A kiskorú gyermekkel történő válásokhoz kiegészítésül érdemes megjegyezni, hogy a gyermekek korösszetételében az 1980-as évtized jelentős változást hozott. Lényegesen csökkent a válásban érintett kiskorú gyermekek között a 6 éven aluliak aránya.

Nagyon jellegzetes tendencia tárul elénk, ha az egyszülős családok számának alakulását a szülők neme szerint is megvizsgáljuk. Ha a köznapi életben az egy szülő gyermekes családok szóba kerülnek, egyértelműen az anya gyermekkel képe jelenik meg az emberek szeme előtt. Vajon mennyiben helyes ez a kép? A III. ábrán látható, hogy még ma is az anya gyermekkel családtípus a domináns, de a lezajlott változások egyértelműen *az apa gyermekkel típusú családok arányának fokozatos növekedését* mutatják. Számuk még a 70-es évtizedben is nőtt, amikor egyébként az egyszülős családok száma csökkent. 1960-ban az egyszülős családok közül minden tizenegyedik, 1990-ben pedig minden ötödik családban az apa volt a családfő. Igen figyelemreméltó, s az előzetes elképzelések alapján nem várt tény, hogy ez a nemek szerinti változás nemcsak az összes gyermeket figyelembe vevő családszám alapján mutatható ki, hanem a 15 éven aluli gyermeket nevelő családoknál is. Sőt, itt még egy kicsit magasabb is az apák aránya, mivel az apa gyermekkel típusú családok között magasabb a 15 éven aluli gyermeket nevelők aránya az utóbbi két évtizedben, mint az anya gyermekkel típusúaknál. Tehát ezen — igaz hogy elég tág — életkori határok mellett nem igazolódott be, hogy az apák elsősorban idősebb gyermekeiket nevelik. A gyermekek életkorára a későbbiekben még visszatérünk.

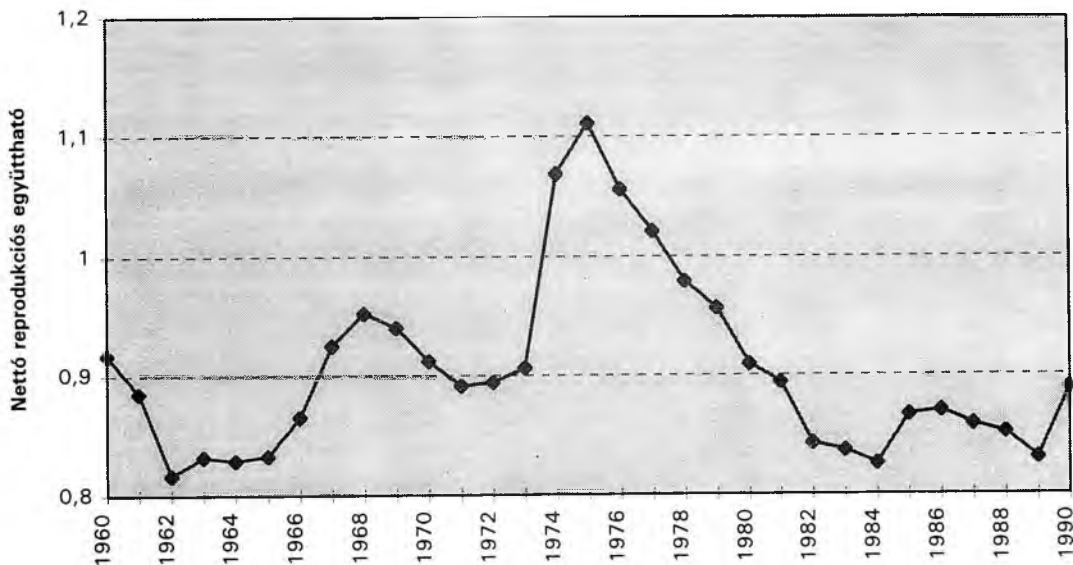

III. Az egyszülős családok megoszlása a szülők neme szerint
1960–1990

2. A változások demográfiai háttere

A családszerkezet bemutatott változásának okai nagyon szerteágazóak még akkor is, ha csupán a különböző demográfiai jelenségek alakulását tekintjük oknak, nem beszélve arról, hogy mindegyik jelenség mögött a társadalmi-gazdasági életben, a társadalmi normákban, értékekben végbement változások sora áll. Ugyanakkor tudjuk azt is — a bevezetőben már utaltam rá —, hogy nem egyedi sajátossággal állunk szemben, hanem olyan tendenciával, amely más országokban is tapasztalható, ha nem is azonos mértékben, s a második demográfiai átmenet egyik jellemzője (*Van de Kaa*, 1987). Itt elsősorban a termékenységi és család-alapítási magatartásban, valamint a halandósági szintben bekövetkezett változásokra kell gondolnunk. Az alábbiakban azonban csak a magyarországi változások illusztrálására szorítkozom.

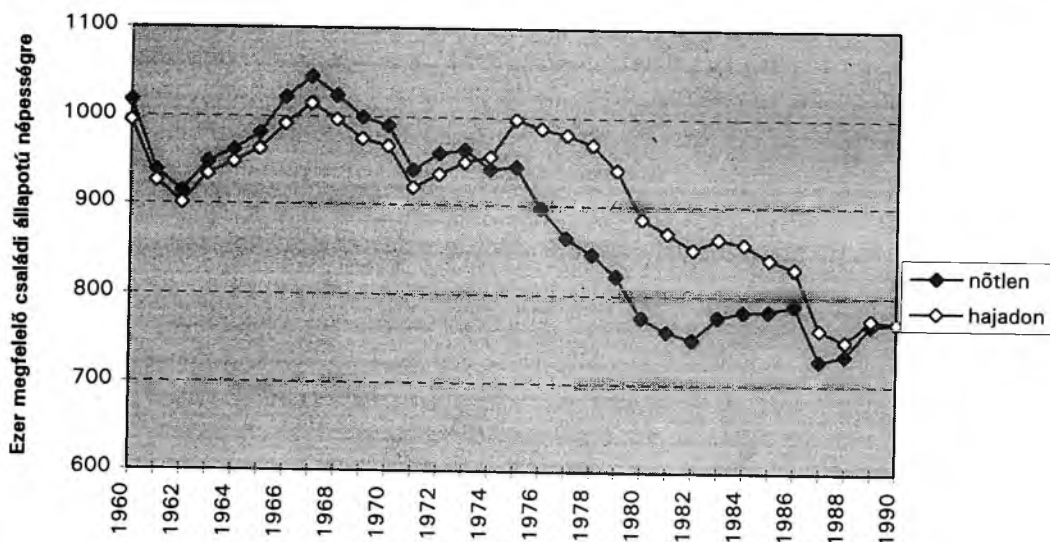
A vizsgált időszakot demográfiai szempontból az alapvetően *alacsony* szinten ingadozó *termékenység* (a nettó reprodukciós együttható csak 1974—1977 között emelkedett 1 fölé), a *romló (férfi) halandóság*, a *házasságkötési mozgalom visszaesése*, s a *válások növekvő aránya* jellemezte (IV—VI. ábra, 3. tábla).

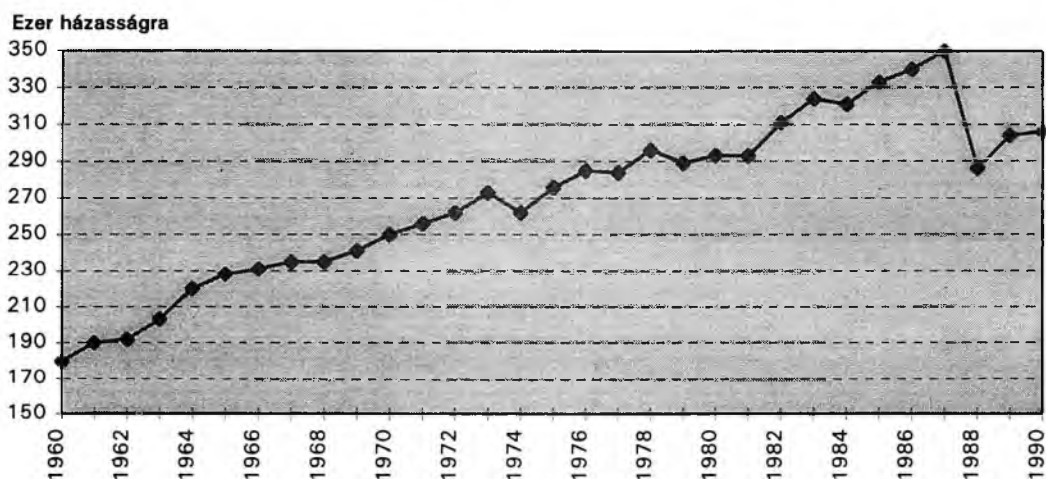
IV. A nettó reprodukciós együttható
1960—1990

3. Születéskor és 40 éves korban várható átlagos élettartam nemenként
1960–1990

Év	Születéskor		40 éves korban	
	várható átlagos élettartam			
	férfi	nő	férfi	nő
1960	65.89	70.10	32.18	35.00
1970	66.31	72.08	31.51	35.76
1980	65.45	72.70	29.60	35.48
1990	65.13	73.71	28.84	36.05

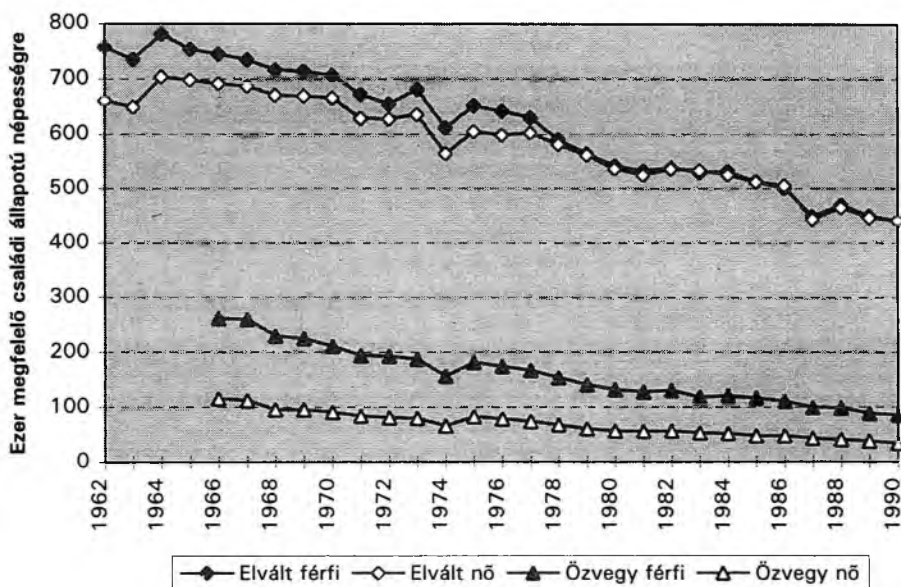

V. Teljes első házasságkötési arányszámok
1960–1990

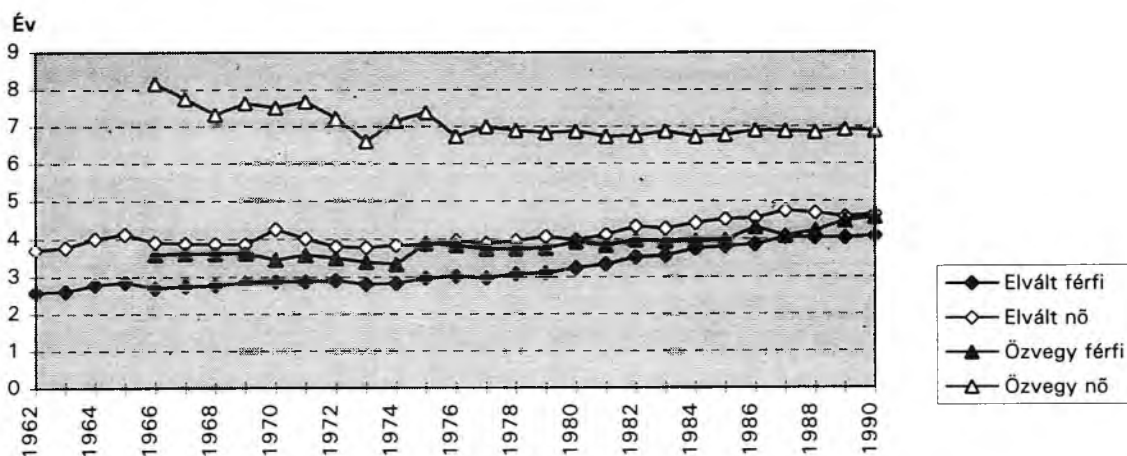

VI. Teljes válási arányszámok
1960–1990

A válások növekvő aránya, a halandóság emelkedése egyértelműen az egyszülős családok számának növekedése irányában hatott, s ezt még tovább fokozta mind az elváltak, mind az özvegyek esetén *újraházasodási arányuk tartós csökkenése*, valamint a válástól, özvegyüléstől *az újraházasodásig eltelt időszak hosszának emelkedése* is (VII—VIII. ábra). Mindezekon túl, az egyszülős családok aránynövekedésében — a házaspáros családok számán keresztül — szerepet játszott az első házasságkötési arányszámok visszaesése is. A teljes első házasságkötési arányszám csökkenése különösen a vizsgált időszak utolsó két évtizedét jellemezte tartósan, s nagy szerepe volt a családszám 1980-as évtizedbeli csökkenésében. Az említett tényezők tehát két oldalról is elősegítették az egyszülős családok számának, illetve arányának növekedését.

VII. Teljes újraházasodási arányszámok családi állapot és nem szerint 1962—1990

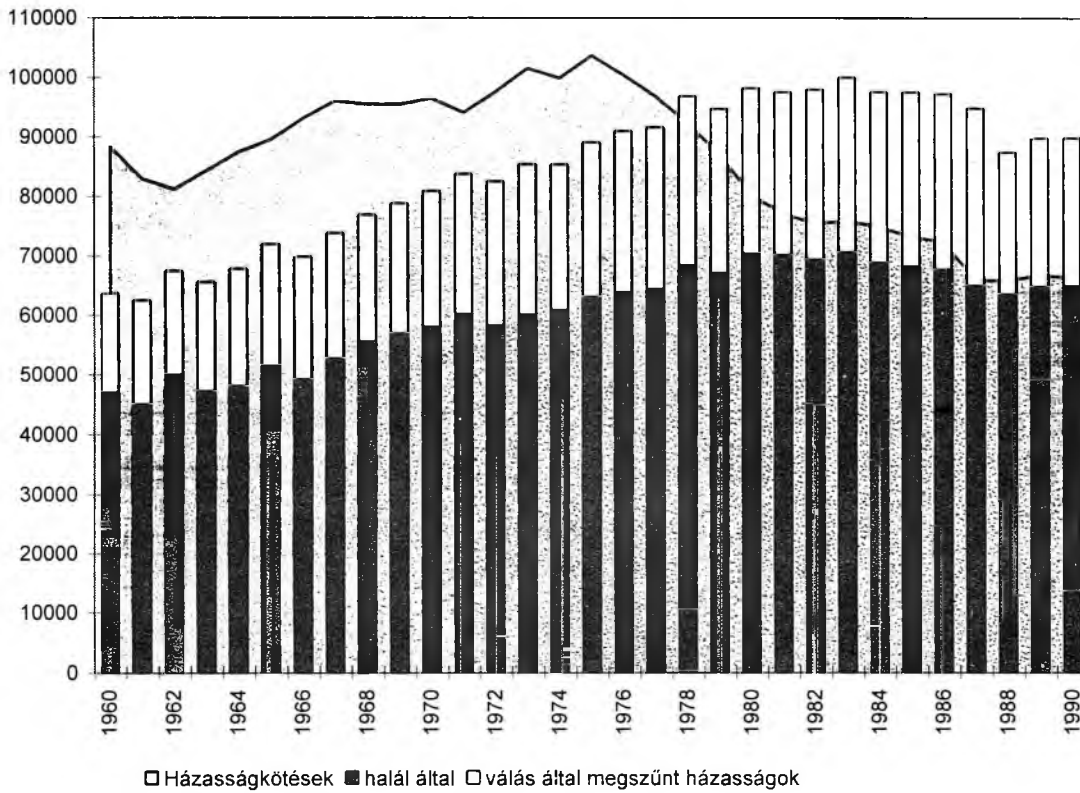

V—VIII. ábra forrása: *Csernák Józsefné: A házassági viszonyok átalakulása a II. világháború után. (Kézirat.)* Az OTKA 4574 jelű kutatási project keretében készült tanulmány.

VIII. A válástól, illetve az özvegyüléstől az újránházasodásig eltelt átlagos időtartam családi állapot és nem szerint 1962—1990

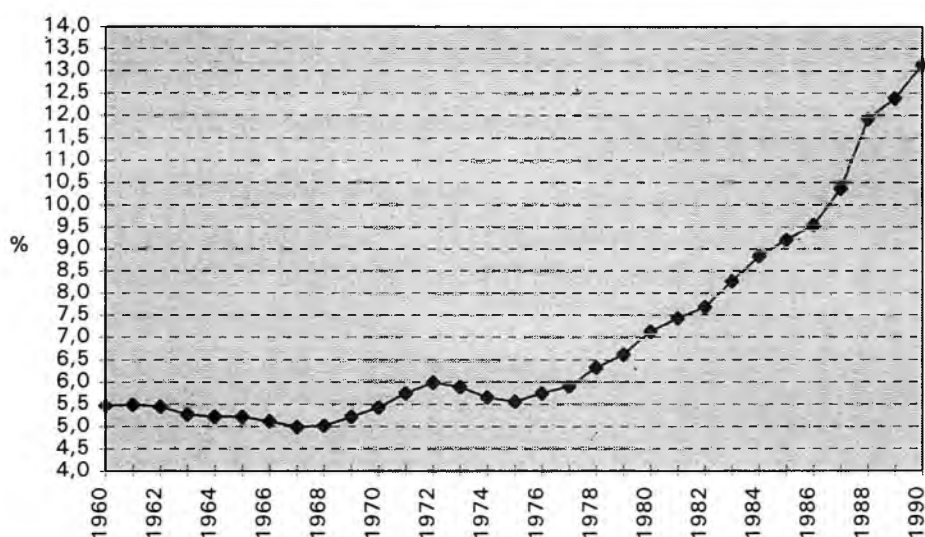
A teljes első és újránházasodási arányszámok csökkenéséhez kapcsolódóan, mint annak egyik okát feltétlenül meg kell említenünk az élettársi kapcsolatok egyre gyakoribbá és elfogadottabbá válását. Különösen az újránházasodások visszaesésében játszik meghatározó szerepet az élettársi kapcsolatok terjedése (*Csernák, 1992*). Ez a családok szempontjából némileg csökkenti a házasságkötések visszaeséséből származó veszteséget. Erre a tényre azért utaltam külön, mivel a házaspáros családok száma az elemzésben tartalmazza az élettársi kapcsolatokat is. A valóságban feltehetően az itt kimutatottnál nagyobb az arányuk.

A házasságkötéseknek, valamint a házasságok megszűnésének (válások, özvegyülések) jelzett tendenciáit a házasságok mérlege összefoglalóan mutatja. A IX. ábrán jól látható, hogy a külön-külön bemutatott folyamatok eredményeként 1978-tól kezdődően már több házasság szűnik meg, mint amennyit kötöttek. A házasságok hiányát kissé mérsékli az élettársi kapcsolatok fokozódó terjedése, de alapvetően itt lelhetünk magyarázatot az 1980-as évtized megváltozott családfejlődésére, a házaspáros családok számának csökkenésére, amely az egyszülős családok számának jelentős emelkedése mellett végül is a családszám csökkenéséhez vezetett.

IX. A házasságok mérlege, 1960—1990

A demográfiai tényezők közül — az egyszülős családokkal való összefüggésben — nem esett még szó a termékenységről. Szintje, illetve a mögötte álló megoszlás közvetlen, a gyermekes családok számán és arányán keresztül fejt ki hatását, hiszen az egyszülős család kialakulásának feltétele a gyermek. Ha kevesebb az ilyen család — egyébként azonos feltételek mellett — közülük számszerűen kevesebben válnak egyszülős családdá is. Természetesen ez a hatás időben eltolódva jelentkezik. A családszámot ebben az összefüggésben más tényezők által meghatározottnak tekintjük. Emellett van azonban a termékenységnek, illetve a születések számának egy olyan aspektusa is, amely közvetlenül befolyásolhatja az egyszülős családok számát. A vizsgált időszakban növekedett a házasságon kívüli születések aránya (X. ábra). Amennyiben erre tartós párkapcsolat nélkül vállalkoztak, ez szintén hozzájárult az egyszülős családok számának növekedéséhez. Az ilyen típusú gyermekvállalás mértékéről azonban nincs adatunk, s így csak mint egy lehetséges befolyásoló tényezőt említtem meg.

X. Házasságon kívüli születések aránya
1960—1990

Végignézve a vizsgált három évtized főbb demográfiai tendenciáit, láthatjuk, hogy összességében olyan változások zajlottak le, elsősorban a család alapítása, illetve megszűnése terén, amelyek elősegítették az egyszülős családok számának és arányának jelentős emelkedését. Ezek a tényezők az elmúlt évtizedek során természetesen nem egyformán éreztették hatásukat, sőt ilyen szempontból az 1960-as évtizedet külön is kell választanunk, hiszen akkor az egyszülős családoknak mind a száma, mind az aránya csökkent. Ennek a csökkenésnek az okát vélhetően részben ugyanazokban a tényezőkben kell keresnünk, amelyek az 1960. évi nagy számuk és arányuk kialakulásában is szerepet játszhattak. Közöttük voltak a II. világháborúban özvegyen maradtak közül azok, akik akkor is még társ nélkül éltek gyermekükkel, illetve az 1956—1957. évi kivándorlások nyomán egyszülős családokká válók. Az utóbbiak száma fiatal életkorukból adódóan feltehetően újránházasodás révén csökkent, míg a II. világháború után özvegyen maradtaknál már inkább számolni kell a halandóság hatásával is. Ezeken a feltételezett változásokon túl, amelyek a történelmi okok miatt egyszülős családdá váló apákra és anyákra vonatkoztak, az egyszülős családok számának csökkenésében szerepe lehetett a viszonylag kedvező halandóságnak, valamint az alacsony termékenységnek (Kamarás, 1986). Ebben az összefüggésben még utalni lehet az adatok forrásánál már említett — a család és a gyermek fogalmának módosulásából adódó — számbavételi különbség hatására is. Az 1970 utáni két évtizedben azonban a demográfiai változások — romló halandóság, növekvő válási, csökkenő újránházasodási arányszám — már egyértelműen az egyszülős családok számának és arányának növekedését eredményezték.

IV. AZ EGYSZÜLŐS CSALÁDOK FŐBB JELLEMZŐI

1. Az egyszülős családok kialakulása, családi állapot szerinti összetételük

Egyszülős családok létrejöhetnek a házasság vagy együttélés megszűnése — válás, különélés, özvegyülés — útján, illetve házasságon vagy tartós párkapcsolaton kívüli gyermek születésével. Természetesen nem mindegy, hogy a különböző módon létrejött családok milyen arányt képviselnek, hiszen sem az egyszülős családdá válás előzményei, sem következményei nem azonosak. Ilyen szempontból az özvegyülést kell elsősorban külön kezelnünk, mivel bekövetkeztét feltehetően kiegyensúlyozottabb családi légkör előzi meg, mint a válásét, ugyanakkor utána nincs lehetőség a másik szülővel való kapcsolattartásra. A kiegyensúlyozott családi légkör szerepét húzzák alá azok a pszichológiai kutatások is, amelyek a gyermekek szocializáció szempontjából kedvezőtlen tulajdonságai kialakulásának okát az ép család kiéleződő diszharmóniájában keresik, s nem az egyszülős családdá válásában (*Ranschburg*, 1994). A családi élet diszharmóniája sok esetben vezet váláshoz. Így az egyszülős családdá válás előtti családi életben kell keresnünk elsősorban az özvegyülés, illetve válás gyermekekre gyakorolt különböző hatásának okát. Ezen túl magának a gyermek életkorának is nagy szerepe van abban, hogy ezek a változások hogyan hatnak fejlődésére.

A különböző úton kialakult egyszülős családok arányáról az apák és az anyák családi állapot szerinti megoszlása alapján nyerhetünk hozzávetőleges képet, s magáról a folyamatról, az okok módosulásáról pedig az életkor szerinti családi állapotváltozás nyújt információt (4. tábla). A nyert kép hozzávetőlegességét hangsúlyozni kell, hiszen a törvényes családi állapot mögött a tényleges kapcsolatok, élethelyzetek sokfélesége állhat, amely a számbavételnél nem jelenik meg (pl. az apának vagy anyának van élettársa, de mindegyikük más lakcímmel van bejelentve), vagy éppen maga a számbavétel módja teszi a családot egyszülössé (pl. a házastársak valamelyikének van ideiglenes lakcíme). Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az egyszülős családba kerülés jelenlegi oka más, mint amire a családi állapotból következtetni lehet. E bizonytalansági tényezők miatt indokolt az eredmények óvatosabb megfogalmazása.

4. Az apa és az anya családi állapot szerinti megoszlása korcsoportonként
az egyszülős családokban
1990

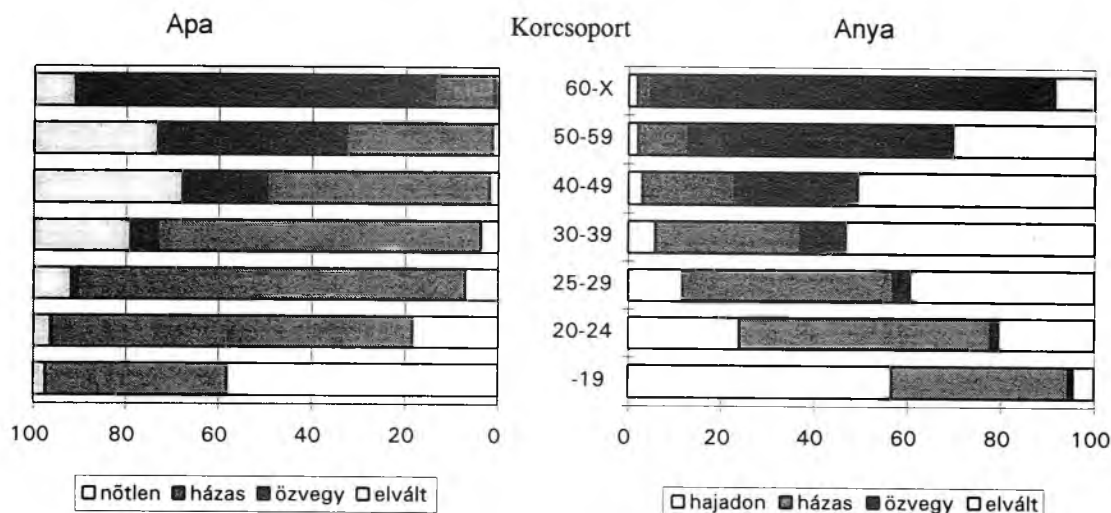
Korcsoport (év)	Apa					Anya				
	összesen	nőtlen	házas	özvegy	elvált	összesen	hajadon	házas	özvegy	elvált
—19	100.0	58.1	39.3	-	2.7	100.0	56.7	37.9	0.8	4.6
20—24	100.0	18.4	77.6	0.3	3.7	100.0	23.9	54.0	1.6	20.5
25—29	100.0	7.1	83.2	1.5	8.2	100.0	11.8	45.2	3.6	39.4
30—39	100.0	3.8	69.3	5.8	21.1	100.0	5.9	31.3	9.5	53.4
40—49	100.0	1.9	47.8	18.0	32.4	100.0	3.1	19.9	26.2	50.9
50—59	100.0	1.3	31.6	40.2	27.0	100.0	2.1	10.9	56.6	30.4
60—X	100.0	0.9	13.1	76.9	9.0	100.0	2.0	2.9	86.5	8.6
Összesen	100.0	3.4	51.0	23.9	21.7	100.0	6.2	23.8	31.1	39.0

Az adatokra rátekintve azonnal szembeötlik — elsősorban az *apáknál* — a *házas családi állapotúak magas aránya*. Az egyszülős családok szempontjából a házas családi állapot elvileg a házastárstól való különélést jelenti. Az ilyen magas aránynál azonban joggal gyanakodhatunk. Gyakorlatilag — a lakónépességen alapuló feldolgozás miatt, amint erről már korábban is szó esett — olyan házaspáros családok is ide kerültek, akiknél valamelyik félnek volt ideiglenes lakcíme, függetlenül attól, hogy ténylegesen együtt vagy külön éltek. A helyzetet még tovább bonyolíthatta a gyermekek bejelentésének módja is. Ezért elég nehéz megítélni az egyszülős családok valós számát. Feltételezhetjük, hogy a bejelentkezések különböző kombinációinak hatása szerepet játszik a házas családi állapotúak kimutatott magas arányában, ami értelemszerűen befolyásolja a más családi állapotúak arányát. Ezt különösen azért fontos megemlíteni, mivel az egyszülős családok közül az apák esetében minden második, az anyák esetében pedig minden negyedik házas családi állapotú.

Az *anyák* között legtöbben az *elváltak* vannak, majd a második legnépesebb csoportot az *özvegyek* alkotják. Az *apáknál* az *özvegyek* valamivel *több* vannak mint az *elváltak*, de *arányuk* a házasok magas hányada miatt lényegesen *alacsonyabb*, mint az *anyák* esetében. Ez különösen az *elváltakra* igaz. Az *elvált* nők aránya 80%-kal magasabb, mint az *elvált* apáké. S ugyanilyen arányban haladja meg a hajadon anyák aránya a nőtlen apákét, de összességében az ilyen családi állapotú szülők aránya nem jelentős, még az anyák esetében sem.

A fenti adatok az érintett népesség egészére vonatkoznak. A korcsoportos adatok alapján azonban jól nyomon követhető, hogy az egyszülős családba kerülés oka az életkor függvényé-

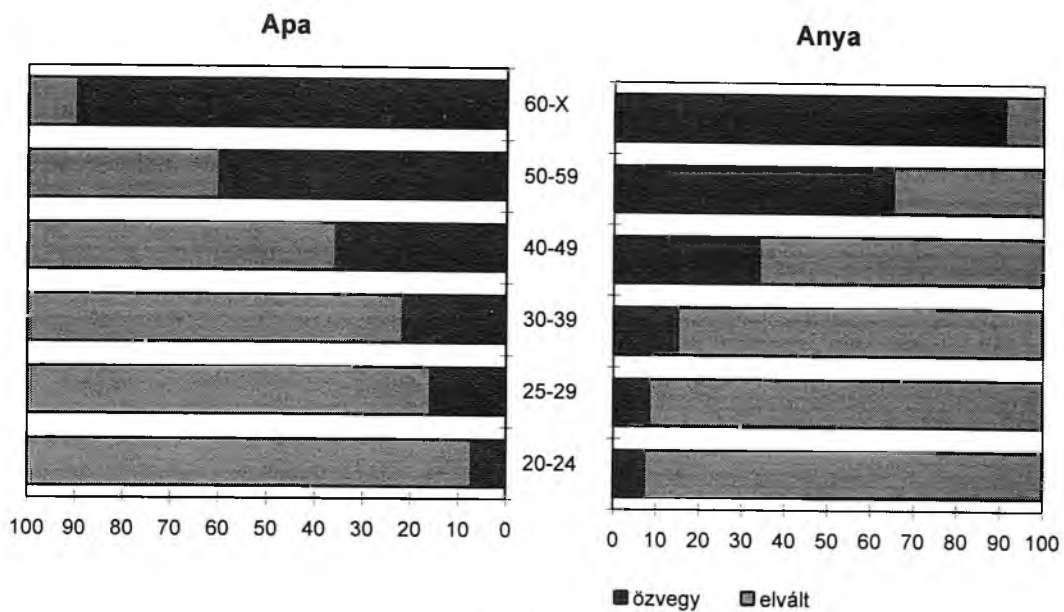
ben hogyan változik (XI. ábra). A legfiatalabb korcsoportban a nőtlen/hajadon családi állapotban történő gyermekvállalás a legjellemzőbb. Az adatok alapján arra nem tudunk választ adni, hogy a gyermekek mekkora része származik tartós párkapcsolatból, illetve hogy ezek a kapcsolatok fennállnak-e, de feltételezhetjük, hogy az egyszülős családba kerülés ellenére az apáknak és anyáknak egy része olyan élettársi kapcsolatban él, amely az adatfelvétel szintjén nem jelenik meg. A nőtlen/hajadon családi állapotban történő gyermekvállalás mint az egyszülős családba kerülés oka az életkor előrehaladtával gyors ütemben csökken. A házas családi állapotúak aránymódosulása mögött mint okot a különélés változását kereshetjük. Az említett bizonytalanság miatt — vélt vagy valódi különélés — azonban csak a tendenciákat érdemes megemlíteni. Arányuk maximumát az apáknál a 25–29 éves korcsoportban éri el, domináns szerepe pedig az 50–59 éves korcsoportban szűnik meg. Ekkor már az özvegyek aránya a legmagasabb. Az anyáknál mind a csúcs elérése, mind a domináns szerep elvesztése korábbi életkorban következik be. A 30–39 éves anyák között már az elváltak vannak a legtöbbben.

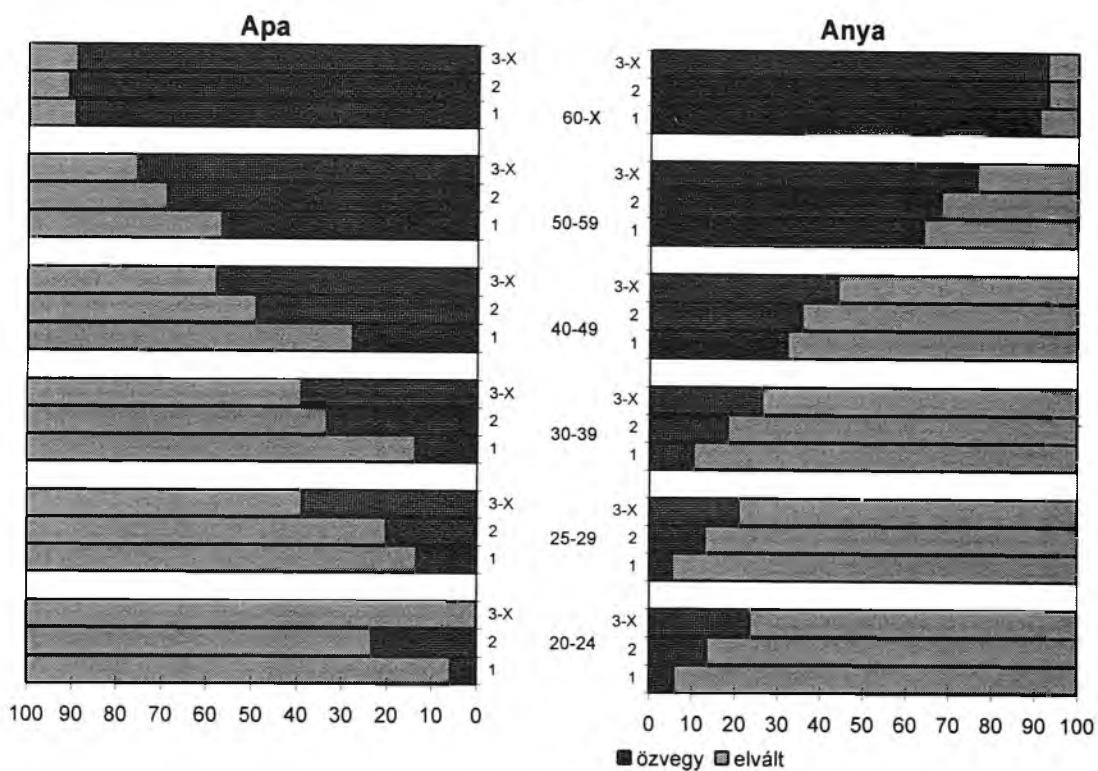
XI. Az apa és az anya családi állapot szerinti megoszlása korcsoportonként az egyszülős családokban 1990

A válással és az özvegyüléssel kapcsolatban nyilvánvaló közhely, hogy a válások elsősorban a fiatalabb életkorban jelentik az egyszülős családdá válás módját, míg idősebb életkorban a hangsúly áttolódik az özvegyülésre. Mind az *apáknál*, mind az *anyáknál* az *50—59 éves életkor* az, amelyben már az *özvegyek aránya magasabb, mint az elváltaké*. Az anyák között az özvegyek aránya — a férfiak magasabb halandóságából adódóan — magasabb, s ugyancsak magasabb az elváltak aránya is, különösen a fiatalabb korcsoportokban. Összességében az anyáknál az elváltak és az özvegyek sokkal nagyobb részarányt képviselnek mint az apáknál. Ez nyilvánvalóan összefüggésben van a házas családi állapotúaknál talált aránykülönbséggel.

A válás, illetve özvegyülés szerepének életkorral járó arányváltozását még jobban tudjuk érzékelni, ha nem az összes, hanem csak az érintett családi állapotokon belüli megoszlási arányszámok korcsoportos alakulását vesszük figyelembe (XII. ábra). A fordulópontot ez esetben is az 50—59 éves korcsoportban találjuk. Igen szabályszerűen mutatkozik meg a gyermekszám szerepe is. A *25—59 év közötti* korcsoportokban *a gyermekszám növekedésével* egyértelműen *csökken az elváltak aránya*, s természetesen egyre magasabb az özvegyeké. Ez a tény a gyermekszám válásra, illetve a válás utáni újraraházasodásra, élettársi kapcsolat létesítésére gyakorolt hatását támasztja alá. 60 éves kor fölött — a gyermekek felnőtté válásával — ez a differenciáló hatás megszűnik.

a) Összesen

b) Gyermekszám szerint

XII. Az egyszülős családokban az özvegy és elvált családi állapotúak megoszlása korcsoport és gyermekszám szerint 1990

2. Az apák és az anyák kormegoszlása és átlagos életkora

Az egyszülős családok kialakulásánál leírtak egyértelműen mutatják az életkor és a családi állapot összefüggését. Bár a bemutatott kép alapján is sejteni lehet, hogy a különböző családi állapotú egyszülős családok családfői elsősorban milyen korúak közül kerülnek ki, de összetételükről pontosabb képet kapunk, ha az egyes családi állapotú apák és anyák korösszetételét nézzük meg (5. tábla).

5. Az egyszülős családok családfőinek korösszetétele családi állapot szerint 1990

Korcsoport (év)	Apa					Anya				
	összesen	nőtlen	házas	özvegy	elvált	összesen	hajadon	házas	özvegy	elvált
—19	0.3	5.6	0.3	-	0.0	1.2	11.1	1.9	0.0	0.1
20—24	3.5	18.8	5.4	0.0	0.6	5.5	21.3	12.5	0.3	2.9
25—29	8.5	17.5	13.9	0.6	3.2	8.7	16.6	16.6	1.0	8.8
30—39	30.4	33.8	41.2	7.4	29.6	30.6	29.1	40.4	9.3	42.0
40—49	28.3	15.2	26.5	21.3	42.3	24.9	12.3	20.8	21.0	32.6
50—59	14.7	5.3	9.1	24.8	18.3	12.9	4.4	5.9	23.4	10.0
60—X	14.3	3.9	3.7	46.0	6.0	16.2	5.2	2.0	45.0	3.6
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

A nőtlenek és a hajadonok közül legtöbben 20—29 és 30—39 évesek, s ugyancsak ez utóbbi a legnépesebb korcsoport a házas családi állapotúaknál. A házásoknál ugyanakkor jelentős még a 40—49 évesek aránya, valamint az anyáknál a 20—29 éveseké. Az elváltaknál is a 30—39 és a 40—49 éves korcsoport a domináns, ebbe a két korcsoportba tartozik a *házasok kétharmada*, s az *elváltak háromnegyede*. Az elváltaknál érdemes megemlíteni az e két korcsoporton belüli arányeltolódást, ami nyilvánvalóan kapcsolatban van a házastársak közötti korkülönbséggel. Az anyák között a 30—39 évesek, míg az apák között a 40—49 évesek jelentik a többséget. Az özvegyeknél azonban egészen más a helyzet. Korösszetételük lényegesen különbözik a többi családi állapotú apáétól és anyáétól. Arányuk természetesen növekszik az életkorral, hiszen *majdnem minden második özvegy 60 éven felüli*, a többiek pedig zömmel az 50—59 és a 40—49 évesek közül kerülnek ki.

Az özvegyeken kívül tehát a más családi állapotú apák és anyák többsége *középkorú*. Az egyszülős családok családi állapot szerinti összetételéből adódóan — házások, illetve

elváltak nagy súlya miatt — azonban ez összességében is jellemző. Mind az apáknak, mind az anyáknak több mint fele 30—39, illetve 40—49 éves.

Ez a kép a valóságban nyilvánvalóan egy kicsit módosul, éppen a házások magas arányából, illetve abból a tényből adódóan, hogy csak egy részük tartozik ténylegesen az egyszülős családok közé. Ez elsősorban az *apákat* érinti, *korösszetételük némileg idősebb lehet* a kimutatotténál.

Ha az egyszülős családok már korábban bemutatott korösszetételét a gyermekes házaspáros családokéhoz hasonlítjuk, láthatjuk, hogy náluk is ugyanaz a két korcsoport — 30—39 és 40—49 évesek — a domináns, mint az egyszülős családoknál (6. tábla). Súlyuk azonban még jelentősebb, a férfiek és feleségek kétharmada ilyen idős. Az ennél fiatalabb és idősebb korcsoportok arányának összehasonlítása alapján pedig egyértelműen megállapítható, hogy *a gyermekes házaspáros családokban a férfiek és a feleségek fiatalabbak mint az egyszülős családokban az apák és az anyák*. Különösen nagy az eltérés a 60 éven felülieknél. Az egyszülős családokban tapasztalt magasabb időskori arány az özvegyek nagy részesedésének az eredménye, s ez jelentős mértékben hozzájárul idősebb korösszetételükhöz.

6. A családfő és a feleség életkor szerinti megoszlása
a különböző összetételű családokban
1990

Korcsoport (év)	Férj, apa			Feleség, anya		
	Házaspáros családban	Házaspáros	Egy szülő	Házaspáros családban	Házaspáros	Egy szülő
		gyermekes családban			gyermekes családban	
—19	0.2	0.2	0.3	1.1	0.9	1.2
20—24	3.2	3.1	3.5	6.6	7.6	5.5
25—29	7.4	10.0	8.5	9.1	13.6	8.7
30—39	24.0	36.9	30.4	25.4	39.6	30.6
40—49	21.9	30.6	28.3	21.8	26.7	24.9
50—59	18.7	13.6	14.7	18.3	8.7	12.9
60—X	24.5	5.6	14.3	17.7	3.0	16.2
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Ehhez az időskori aránykülönbséghez kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy mennyire eltérő képet mutat a férfiek és feleségek kormegoszlása, ha az összes házaspáros családot, illetve ha csak a gyermekes házaspáros családokat vesszük figyelembe (6. tábla).

Az összes házaspáros család adatai alapján korösszetételük kiegyenlítettebb. A 30—39 és a 40—49 éves korcsoportok arányának kiemelkedése megszűnik, s igen jelentősen megnő az ennél idősebbek, különösen a 60 éven felüliek aránya. Ez az életciklusból adódóan egy teljesen természetes különbség. Ugyanakkor az is látható, hogy a nőknél ez az időskori arány hasonló, mint az egyszülős családoknál, a férfiaknál pedig lényegesen magasabb. Ez a két nem családi állapot szerinti összetétel különbségéből, illetve halandósági különbségéből ered. A 60 éven felüli férfiak túlnyomó többsége házas, míg a nőknél az özvegyek aránya a legmagasabb.

Összességében úgy tűnik, hogy az egyszülős családok családfői — az apák és az anyák — korösszetételüket tekintve közbűlső helyzetet foglalnak el az összes házaspáros, illetve a gyermeces házaspáros családokban élő férjek és feleségek között. Átlagos életkoruk alapján ezeket a korösszetétel különbségeket összefoglalóan tudjuk jellemezni (7. tábla).

7. A családfő és a feleség átlagos életkora családotösszetétel és családi állapot szerint
1990

Családi állapot	Házaspáros családban		Házaspáros		Egy szülő	
			gyermekes családban			
	férj	feleség	férj	feleség	apa	anya
Nőtlen/hajadon	34.5	29.5	33.0	28.9	34.3	33.2
Házás	48.5	46.2	41.6	38.5	39.0	35.9
Özvegy	65.2	57.0	52.3	44.7	60.3	59.1
Elvált	45.7	42.2	41.8	37.9	44.5	40.4
Összesen	48.4	45.5	41.5	38.3	44.6	44.3

A kapott eredmények — elsősorban az apák vonatkozásában — alátámasztották az előzetes várakozásunkat. Az anyák átlagos életkora is a másik két érték közé esik, de a mutató nagysága lényegesen közelebb van az összes házaspárhoz. A két hasonló átlagos életkor mögött azonban mások az egyes családi állapotúakhoz tartozó átlagos életkorok, s természetesen más a családi állapot szerinti összetétel is, amiről már korábban esett szó. Az egyes családi állapotúakhoz tartozó átlagos életkorokról az is elmondható, hogy sorrendjük — főként a nők esetében — más mint a családtípusok egészét jellemző értékeké. A legnagyobb mértékű az eltérés a házas családi állapotúaknál. Közülük az egyszülős családban élők a legfiatalabbak. Ez a férfiakra is vonatkozik, s nagyban hozzájárul az apák fiatalabb

életkorához. A házásokkal ellentétben az egyszülős családokat alkotó özvegy nők és hajadonok pedig idősebbek, mint az élettársi kapcsolatban élők.

Az átlagos életkorokat felhasználva érdemes még egy pillanatra visszatérni az egyszülős családokhoz. Ezek az értékek is mutatják, hogy a *házas* és az *elvált* családi állapotú apák és anyák alapvetően *középkorúak*. Az *elváltak 4,5—5,5 évvel idősebbek a házasoknál*, s hozzávetőlegesen 3—4 év különbséget találunk a megfelelő családi állapotú apák és anyák között. Az *özvegyek* átlagos életkora *60 év körül* van.

3. Az egyszülős családok és a gyermekek

3.1 A gyermekek száma és életkora

Az egyszülős családok vizsgálata szempontjából kulcsfontosságú ez az ismerv, hiszen többek között a család egyik alapvető funkciója, a gyermekek nevelése terén kell fokozottabb nehézségekkel szembenézniük. Ezért igen fontos annak ismerete, hogy ezekben a családokban a gyermekeknek mekkora hányada nevelkedik, milyen a családok átlagos gyermekszáma, s milyen életkorúak a gyermekek. Ezek a tények döntően meghatározzák a családok helyzetét, a szociálpolitika szempontjából pedig jelzik azoknak a családoknak az arányát, akik e családftípus közül potenciálisan a szociálpolitika alanyai lehetnek.

Jelenleg a *gyermekek egyötöde él egyszülős családban*, a 15 éven aluli gyermekeknek pedig ennél valamivel kisebb hányada (8. tábla). Ez közel 644 ezer gyermeket, illetve 346 ezer 15 évesnél fiatalabb gyermeket jelent (Függelék 1. tábla). A 15 évesnél fiatalabb gyermekekhez hasonló az eltartott gyermekek megoszlása is. Különösen az 1980-as években volt erőteljes az egyszülős családban élő gyermekek arányának növekedése, az előtte lévő évtizedben csak mérsékelt volt az emelkedés, az 1960-as években pedig éppen egy csökkenő tendencia érvényesült. A családok számához hasonlóan az apával élő gyermekek arányának növekedése nagyobb mértékű volt, mint az anyával élő gyermekeké. Így tehát évtizedről évtizedre emelkedett az apával élő gyermekek aránya (9. tábla). Ez a folyamat a 15 éven aluli gyermekek vonatkozásában még inkább érezhető volt. 1990-ben *az egyszülős családban élő gyermekeknek az ötöde élt az apával együtt*.

8. A gyermekek megoszlása családösszetétel szerint
1960–1990

Év	Összes gyermek				15 éven aluli gyermek			
	Házaspáros családban	Egy szülő gyermekes családban			Házaspáros családban	Egy szülő gyermekes családban		
		összesen	apa gyermekkel	anya gyermekkel		összesen	apa gyermekkel	anya gyermekkel
1960	83.3	16.7	1.4	15.4	87.9	12.1	-	-
1970	86.4	13.6	1.6	12.0	90.2	9.8	1.0	8.8
1980	85.0	15.0	2.5	12.5	88.5	11.5	2.0	9.4
1990	79.3	20.7	4.2	16.6	82.8	17.2	3.7	13.5
Előző időpont = 100								
1960	-	-	-	-	-	-	-	-
1970	103.7	81.4	114.3	77.9	102.6	81.0	-	-
1980	98.4	110.3	156.3	104.2	98.1	117.3	200.0	106.8
1990	93.3	138.0	168.0	132.8	93.6	149.6	185.0	143.6

9. Az egyszülőes családokban élő gyermekek megoszlása a szülő neme szerint
1960–1990

Év	Összes gyermek		15 éven aluli gyermek	
	apa	anya	apa	anya
1960	8.1	91.9	-	-
1970	12.0	88.0	10.7	89.3
1980	16.6	83.4	17.8	82.2
1990	20.0	80.0	21.7	78.3

A családszám időbeli változásának elemzésénél már esett szó arról, hogy az egyszülőes és a házaspáros családok adatainak összehasonlításánál tekintettel kell lennünk arra, hogy a házaspáros családok egy elég jelentős hányada a vizsgálat időpontjában nem nevelt gyermeket. Ez az arány az időszak folyamán még növekedett is. Jelenleg a házaspárok kétötöde tartozik ebbe a kategóriába. Természetesen ha ezeket a családokat figyelmen kívül hagyjuk, emelkedik a házaspáros családok átlagos gyermekszáma és megváltozik a gyermekszám szerinti megoszlásuk is. 1990-ben például az összes házaspáros családra számítva a 100 családra jutó gyermekszám 101, míg ha csak a gyermekes családokat vesszük figyelembe, akkor ez a szám 169. A gyermekekre vonatkozó összehasonlításnál ez utóbbi számítási módot fogjuk használni, tehát az egyszülőes családok adatait a gyermekes házaspáros családokéval vetjük egybe. Ellenkező esetben arra a következtetésre jutnánk, hogy a házaspáros családok relatíve kevesebb gyermeket nevelnek, mint az egyszülőesök (10. tábla).

10. A 100 családra jutó gyermekszám a különböző összetételű családokban
1960–1990

Év	Összesen		Házaspáros család	Házaspáros család gyermekkel	Egy szülő gyermekes család		
	család	család gyermekkel			együtt	apa gyermekkel	anya gyermekkel
Összes gyermek							
1960	126	182	121	187	157	142	159
1970	111	167	107	171	149	140	150
1980	105	162	101	167	140	141	139
1990	107	163	101	169	143	143	145
1960=100							
1960	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1970	88.1	91.8	88.4	91.4	94.9	98.6	94.3
1980	83.3	89.0	83.5	89.3	89.2	99.3	87.4
1990	84.9	89.6	83.5	90.4	91.1	100.7	91.2
Előző időpont=100							
1960	-	-	-	-	-	-	-
1970	88.1	91.8	88.4	91.4	94.9	98.6	94.3
1980	83.3	97.0	83.5	97.7	94.0	100.7	92.7
1990	84.9	100.6	83.5	101.2	102.1	101.4	104.3
15 évesnél fiatalabb gyermek							
1960	90	130	91	141	81	-	-
1970	72	108	72	115	69	58	71
1980	74	113	73	122	75	81	74
1990	70	106	68	115	77	84	75
1960=100							
1960	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	-	-
1970	80.0	83.1	79.1	81.6	85.2	-	-
1980	82.2	86.9	80.2	86.5	92.6	-	-
1990	77.8	81.5	74.7	81.6	95.1	-	-
Előző időpont=100							
1960	-	-	-	-	-	-	-
1970	80.0	83.1	79.1	81.6	85.2	-	-
1980	102.8	104.6	101.4	106.1	108.7	139.7	104.2
1990	94.6	93.8	93.2	94.3	102.7	103.7	101.4

A 100 családra jutó gyermekszám a gyermekes családokban a vizsgált időszak első két évtizedében csökkent, míg a harmadik évtizedben némi növekedést mutatott. A csökkenés túlnyomó része az 1960-as években valósult meg az akkori igen alacsony termékenység következményeként. Ezt méginkább láthatjuk, ha a gyermekek közül csak a 15 évesnél fiatalabb gyermeket vesszük figyelembe. Ebben az esetben az 1960-as évtizedbeli csökkenés mértéke kétszerese az előzőekben kimutatotténak. S ugyanakkor megjelenik az 1970-es évek

közepe születési csúcsának hatása, valamint az utána következő időszak alacsony termékenysége is. Tehát ezek a mutatószámok érzékenyebben reagáltak a termékenység változásaira. Értékei természetesen rendre alacsonyabbak az összes gyermek figyelembevételével számított értékeknél. A házaspáros családok esetében mintegy kétharmadát, háromnegyedét teszik ki, míg az egyszülős családoknál megközelítőleg a felét. Ez egy nagyon fontos különbségre mutat rá a házaspáros és egyszülős családok vonatkozásában. A gyermekek korösszetétele lényegesen eltér, az egyszülős családokban a gyermekek idősebbek, nagyobb hányaduk 15 éven felüli, mint a házaspáros családokban. Gyakorlatilag az egyszülős családokban minden második gyermek, a házaspáros családokban pedig minden harmadik-negyedik gyermek az (11. tábla).

11. A 15 évesnél fiatalabb gyermekek aránya az összes gyermek százalékában a különböző összetételű családokban 1960–1990

Év	Házaspáros gyermekes családban	Egy szülő gyermekes családban		
		összesen	apa gyermekkel	anya gyermekkel
1960	75.4	51.6		
1970	67.3	46.3	41.4	47.3
1980	73.1	53.6	57.4	53.2
1990	67.8	53.8	58.2	52.7

Más megközelítésben, de ugyancsak a gyermekek korösszetételére utal az eltartott gyermekek aránya is, amely azt jelzi, hogy a családban élő összes gyermeknek mekkora része eltartott. Ez a mutatószám a családok helyzete szempontjából informatívabb, mint a 15 éven aluliak aránya. 1990-ben az egyszülős családokban alacsonyabb volt ez az arány, 3 gyermek közül 2 volt eltartott, míg a házaspáros családokban 5 gyerek közül 4.

Az egyszülős családok nemcsak idősebb, hanem átlagosan kevesebb gyermeket is nevelnek, mint a házaspáros családok. Ezekből a tényekből adódóan különösen nagy az eltérés a 100 családra jutó 15 évesnél fiatalabb gyermekek számában. A házaspáros családokban az időszak folyamán háromnegyedével, felével magasabbak ezek az értékek, mint az egyszülős családokban. A különbség időbeli csökkenésében szerepet játszott az is, hogy az egyszülős családokban 1980–1990 között némileg emelkedett a mutató értéke, szemben a házaspáros családoknál tapasztalható csökkenéssel. E mögött valószínűleg a kiskorú gyermekkel történő válások növekedése áll.

Az egyszülős családok átlagos gyermekszámával kapcsolatban feltételenül említésre méltó még, hogy 1970–1980 között kiugró mértékben megnőtt a 100 családra jutó 15 évesnél fiatalabb gyermekek száma az apa gyermekkel típusú családokban, s így 1980 óta mintegy 10%-kal magasabb, mint az anya gyermekkel típusúakban. A növekedéssel párhuzamosan megváltozott a gyermekek korösszetétele is. A gyermekek nagyobb része, háromötöde, 15 éven aluli az apa gyermekkel típusú családokban, míg korábban az ennél idősebbek képviseltek ekkora arányt. Ez az aránymódosulás ugyanakkor azt is jelenti, hogy ezekben a családokban nagyobb arányban nevelnek 15 évesnél fiatalabb gyermeket, mint az olyan családokban, ahol az anya a családfő (11. tábla). Erre a tényre már a családok száma alakulásának vizsgálatánál is következtethettünk. Ugyancsak magasabb az eltartott gyermekek aránya is. 1990-ben a 100 családra jutó 24 évesnél fiatalabb eltartottak száma az apa gyermekkel típusú családokban 102, az anya gyermekkel típusúakban pedig 93.

A családok átlagos gyermekszámával kapcsolatos elemzés során már több összefüggésben is szóba került, hogy az egyszülős családokban élő gyermekek idősebbek. Ez a megállapítás alapvetően a 15 évesnél fiatalabb gyermekek arányán, illetve az ehhez az életkorhoz kapcsolódó mutatókon alapult. Ez az életkori határ azonban nem elégséges a gyermekek korösszetételének megismeréséhez, hiszen mind a szülők feladatai, mind a társadalom kötelezettségei szempontjából ennél differenciáltabb közelítésre van szükség. Ebből a szempontból célszerű a gyermekek iskolai képzéséhez igazodó életkori határokból kiindulni (12. tábla).

*12. A gyermekes családok megoszlása családösszetétel,
valamint a gyermekek korösszetétele szerint
1990*

Csak				0–5 és			6–13 és		14–17 és 18–X	0–5 és			6–13 és 14–17 és 18–X
0–5	6–13	14–17	18–X	6–13	14–17	18–X	14–17	18–X		6–13 és		14–17 és 18–X	
										14–17 és 18–X	18–X		
éves gyermekeik vannak													
Házaspáros család gyermekkel													
18.2	22.0	9.2	19.1	12.2	0.8	0.2	8.5	3.0	5.0	0.7	0.1	0.1	0.7
Egy szülő gyermekes család													
14.9	21.1	10.3	35.4	5.4	0.5	0.2	5.4	2.1	3.8	0.4	0.1	0.1	0.5
Apa gyermekkel													
18.6	20.4	11.1	31.4	6.6	0.5	0.2	5.1	1.8	3.6	0.3	0.1	0.1	0.4
Anya gyermekkel													
13.9	21.3	10.1	36.4	5.1	0.5	0.2	5.4	2.2	3.8	0.4	0.1	0.1	0.5
Családok összesen													
17.4	21.8	9.5	23.0	10.6	0.7	0.2	7.8	2.8	4.7	0.6	0.1	0.1	0.7

Ezen finomabb határok alapján is szembetűnik az egyszülős családok gyermekeinek idősebb korösszetétele. Elég egy pillantást vetni azoknak a családoknak az adataira, ahol csak egy meghatározott korcsoportba tartozó gyermek van, tehát a gyermek(ek) még nem járnak iskolába vagy általános iskolába járnak stb., akkor azonnal láthatjuk, hogy *az egyszülős családok több mint egyharmada olyan, ahol a gyermek(ek) 18 évesnél idősebbek*. A házaspáros családoknak csak egyötöde ilyen. Ez a különbség akkor sem módosul lényegesen, ha azokat a 18 évesnél idősebb gyermekeket is figyelembe vesszük, akiknek fiatalabb testvérük is van. A házaspáros családok között magasabb az olyan családok aránya, ahol csak iskolába még nem járó gyermek van, valamint azon családoké, ahol ezen kívül általános iskolába járó gyermek is van. Ugyancsak magasabb némileg az ennél idősebb, de korban közelálló gyermekeket nevelő házaspáros családok aránya is. Ezekben a különbségekben szerepe van a házaspáros családok magasabb termékenységének, illetve a kétféle családtípus gyermekszám szerinti megoszlási különbségének is. Gondoljunk itt csak az egygyermekesek arányára, amely alsó szinten meghatározza a csak egy meghatározott korú gyermekkel rendelkező családok arányát. A tényleges számok ennél természetesen magasabbak, hiszen több gyermek esetén is megvan az esély, hogy a családok ide kerüljenek, különösen rövid születési intervallumok esetén. Az egyszülős családok négyötöde, a házaspáros családoknak pedig kétharmada olyan, ahol a gyermekek csak egy meghatározott korcsoportba tartoznak, tehát vagy nem járnak még iskolába, vagy általános iskolás korúak stb.

Az egyszülős családokkal kapcsolatban a már említett tényen túl, hogy a gyermekeik idősebbek, érdemes felhívni a figyelmet a szülők neme szerinti különbségre. A korábbi mutatószámok is azt jelezték, hogy az apák nagyobb arányban nevelnek 15 évesnél fiatalabb gyermekeket, a részletesebb bontás pedig azt mutatja, hogy ez a többlet a csak iskolába még nem járó gyermek(ek)kel rendelkező családoknál jelentkezik. Arányuk hasonló, mint a házaspáros családoknál. Ennek kapcsán ismét felvetődik a kérdés, hogy ezek a családok ténylegesen, vagy csak a számbavételből adódóan egyedülállók-e, illetve, hogy mekkora részük az.

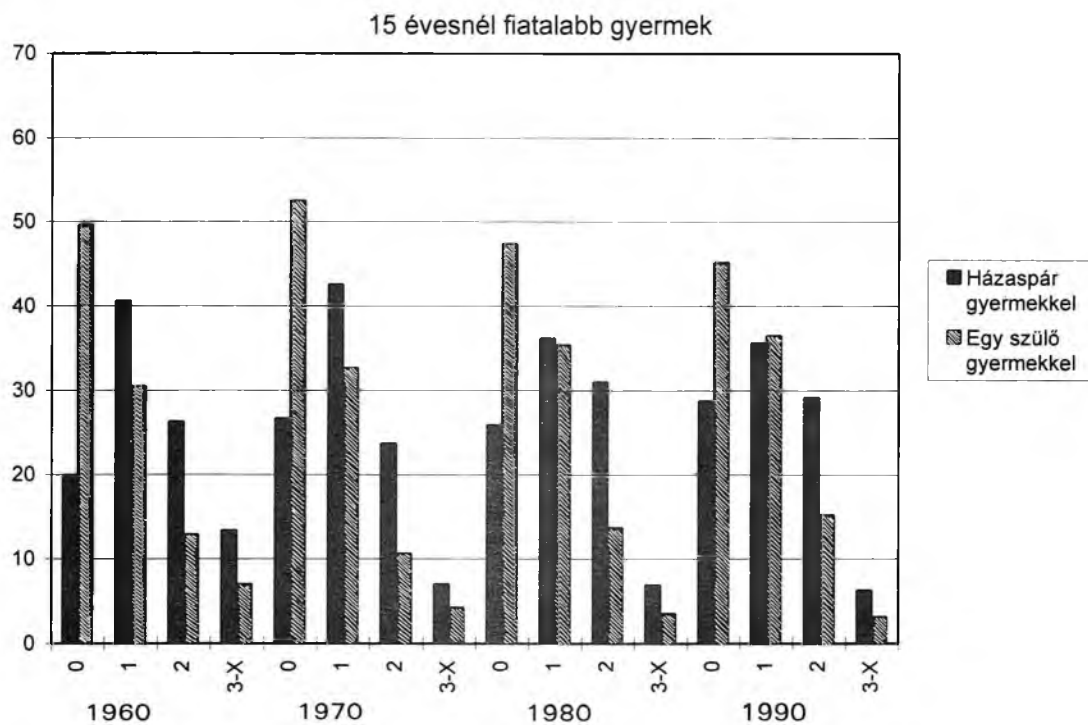
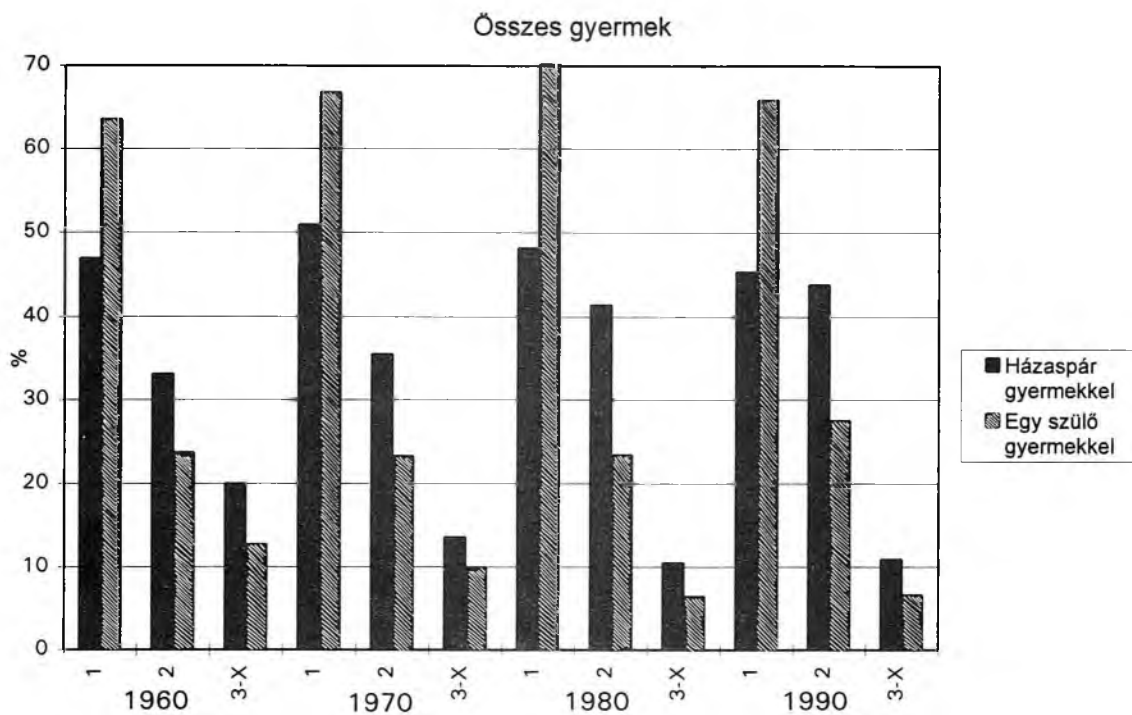
Kételyeink már az apák és anyák családi állapot szerinti összetételének vizsgálatakor is felmerültek — gondoljunk vissza a házassági családi állapotú apák arányára —, de a gyermekeknél talált tendencia ezt még inkább alátámasztotta. Joggal feltételezhetjük — ismerve a magyarországi lakáshelyzetet —, hogy a házassági családi állapotúak egy része csak a lakcímbejelentés különböző kombinációi miatt került az egyszülős családok közé. Ez különösen

érinthette a fiatalokat, erre utal a gyermekek életkora is. Az adatok alapján azt is valószínűsíthetjük, hogy az ebből adódó következmények nagyobb mértékben befolyásolják az apa gyermekkel típusú családok jellemzőit — elsősorban e családok alacsonyabb száma miatt — mint az anya gyermekkel típusúakét. Ez megkérdőjelezheti a kapott összefüggések érvényességét.

3.2 A családok gyermekszám szerinti megoszlása

A házaspáros és az egyszülős családok gyermekszáma változásának összehasonlításán túl érdemes megnéznünk azt is, hogy az átlagok mögött milyen a családok gyermekszám szerinti megoszlása (XIII. ábra, Függelék 2. tábla).

A legszembetűnőbb sajátosság, hogy az *egyszülős családok* körülbelül *kétharmada egygyermekes* szemben a házaspáros családokkal, ahol az egy-, illetve kétgyermekesek aránya sokkal kiegyensúlyozottabb. A házaspáros családokban magasabb a három- és többgyermekes családok aránya is. Természetesen ezek az arányok az időszak folyamán változtak az átalakuló termékenységi magatartások következtében. Ezzel kapcsolatban elsősorban a házaspáros családoknál a kétgyermekesek arányának növekedését kell kiemelni, amely évtizedről évtizedre érvényesülő tendencia, valamint mindkét családtípusnál a három- és többgyermekesek arányának 1980-ig tartó csökkenését. Az egyszülős családoknál az időszak nagyobb részében emelkedett az egygyermekesek aránya és csak az utolsó évtized hozott változást. Ekkor az egygyermekesek arányának csökkenésével párhuzamosan növekedett a kétgyermekeseké. Az egyszülős családoknál tehát a termékenységben bekövetkezett változások kisebb mértékben, időben eltolódva jelentkeztek, illetve a válási magatartásban is változás történt, egyre gyakoribb a kétgyermekes családokban is a válás.

XIII. A gyermekes családok gyermekszám szerinti megoszlása a különböző összetételű családokban 1960–1990

Ha csak a 15 éven aluli gyermekeket vesszük figyelembe, akkor a házaspáros és egyszülős családok gyermekszám szerinti megoszlásának legjellemzőbb vonása, hogy az egyszülős családoknak sokkal nagyobb része az, amelynek nincsenek ilyen korú gyermekei. A házaspáros és az egyszülős családokra vonatkozó ezen értékek az évek során némileg közeledtek egymáshoz, de ma is ez a domináns különbség a két családtípus összehasonlításánál. A másik jellemző eltérés pedig — egybevetve az összes gyermek száma szerinti megoszlással — az egygyermekesek arányának alakulásánál található. A kiinduló időpontban a házaspáros családoknál volt magasabb az arányuk, az időszak végére pedig arányuk hasonló mindkét családtípusban. Ez kétoldalú közeledés eredménye. A házaspáros családoknál csökkent az egygyermekesek aránya, míg az egyszülősöknél emelkedett. Ebben szerepe volt mind a termékenységi magatartás változásának, mind a fiatalkorú gyermekkel történő válások aránya növekedésének. Ezt már más összefüggésben is érintettük.

E két sajátos vonáson túl a két-, valamint a három- és többgyermekesek arányának összehasonlításánál hasonló irányú eltérést találunk, mint az összes gyermek figyelembevételével számított megoszlásnál. Az egyszülős családok lényegesen kisebb hányada nevel ennyi gyermeket. Arányukat tekintve 1990-ben fele annyian, mint a házaspáros családokban.

A gyermekek korösszetételénél leírtakhoz hasonlóan a családok gyermekszám szerinti megoszlásának vizsgálatánál sem elégedhetünk meg a fenti két közelítéssel az összes gyermek, illetve a 15 évesnél fiatalabb gyermekek figyelembevételével kapott eredményekkel. A családokra háruló terhek szempontjából az egyik legfontosabb információt az eltartott gyermekek száma szerinti megoszlások nyújtják (13. tábla). A táblában a 24 évesnél fiatalabb eltartott gyermekek szerepelnek, hiszen ebben az életkorban a gyermekek már általában befejezik a nappali tagozaton való tanulást.

*13. A gyermekes családok megoszlása a 24 évesnél fiatalabb eltartott, valamint a nappali tagozaton tanuló gyermekek száma szerint családtípusonként
1990*

0	1	2	3—X	0	1	2	3—X	100 családra jutó	
24 évesnél fiatalabb eltartott gyermekkel				nappali tagozaton tanuló gyermekkel				24 évesnél fiatalabb eltartott gyermek	nappali tagozaton tanuló gyermek
				Házaspáros család gyermekkel					
18.7	37.5	35.7	8.1	39.6	35.0	22.2	3.2	136	89
				Egy szülő gyermekes család					
34.9	41.3	19.7	4.2	52.4	32.6	13.2	1.8	94	65
				Apa gyermekkel					
30.9	42.7	21.8	4.7	52.4	32.7	13.0	1.9	102	65
				Anya gyermekkel					
35.9	40.9	19.2	4.1	52.4	32.5	13.3	1.8	93	65
				Családok összesen					
22.5	38.4	31.9	7.2	42.7	34.4	20.1	2.8	126	84

Az egyszülős családok *egyharmadában nincs* ilyen korú *eltartott gyermek*, a házaspáros családoknak azonban ez csak nem egészen egyötödéről mondható el. Ezek a számok majdnem azonosak a csak 18 éven felüli gyermeket nevelő családok arányaival. Az egyszülős családok legnagyobb részében — kétötödében — egy eltartott gyermek van, egyötödében pedig kettő, s mintegy 4%-ában pedig három és több. Ezzel szemben a házaspáros családokban az egy, illetve két eltartott gyermekkel rendelkezők aránya közel azonos, valamivel több mint 1/3—1/3-uk tartozik ide. 8 %-uknak három és több eltartott gyermeke van. Tehát a már említett különbségen túl — van-e ilyen gyermekük —, hasonló mértékű, de ellentétes irányú eltérést találunk a kétgyermekes családok arányánál. Az egyszülős családok között lényegesen kisebb az arányuk, és ugyancsak kisebb a három és több eltartott gyermekkel rendelkezőké is. Ezeknek az eltéréseknek köszönhetően a 100 családra jutó 24 évesnél fiatalabb eltartottak száma a házaspáros családokban 136, az egyszülős családokban pedig 94. Az egyszülős családokon belüli különbséggel kapcsolatban csak annyit említenék meg kiegészítésül, hogy az apa gyermekkel típusú családok magasabb mutatója elsősorban annak köszönhető, hogy közöttük alacsonyabb az olyan családok aránya, ahol nincs eltartott gyermek.

A fenti igen lényeges megoszlásokhoz kiegészítő információt nyújt a 13. tábla második része, ahol a családok megoszlása a nappali tagozaton tanuló gyermekek száma szerint látható. Az előbbi és e mutató közötti különbséget alapvetően a csak iskolába még nem járó gyermekkel rendelkező családok okozzák, illetve a családtípusok szerinti összehasonlításnál ezeknek a családoknak az aránykülönbségei. Ezen kívül szerepet játszik még azon családok

aránykülönbsége is, akiknek csak olyan eltartott gyermekük van, aki már nem jár iskolába. A nappali tagozaton tanuló gyermeket figyelembe vevő számítás szerint a családok között természetesen jelentősen megnő azok aránya, akiknek nincs iskolás gyermekük. *Az egyszülős családok felében nincs nappali tagozaton tanuló gyermek*, a házaspáros családoknak pedig kétötödében.

Ami a nappali tagozaton tanuló gyermekkel rendelkező családok gyermekszám szerinti megoszlását illeti, mind a házaspáros, mind az egyszülős családok harmadában egy ilyen gyermek van. A kétféle családtípuson belüli eltérés a kettő és ennél több nappali tagozaton tanuló gyermekkel rendelkező családnál jelentkezik. Az egyszülős családokon belüli arányuk lényegesen alacsonyabb, közülük 100 családból minden hetedik-nyolcadik családnak van két ilyen gyermeke, míg a házaspáros családoknál minden negyedik-ötödik családnak.

A megoszlásbeli eltérésnek az eredményeként a 100 családra jutó nappali tagozaton tanuló gyermekek száma az egyszülős családokban 65, a házaspáros családokban pedig 89. Ennél a mutatónál relatíve valamivel kisebb a különbség a családtípusok között, mint a 24 évesnél fiatalabb eltartott gyermekeket figyelembe vevőnél. Ez a házaspáros családok gyermekeinek fiatalabb korösszetételéből adódik.

3.3 A gyermekek megoszlása a családban élő testvéreik száma szerint

A gyermekek helyzetének megítélése szempontjából igen hasznos információt nyújt, ha fordítottunk egy kicsit a szemléletünkön, s azt nézzük meg, hogy a gyermekeknek egy bizonyos csoportja — 15 éven aluli gyermekek, eltartott gyermekek stb. — mekkora arányban nevelkedik a különböző gyermekszámú családokban, azaz mekkora részük él testvér nélkül, illetve mekkora részüknek van egy vagy több testvére.

Kitérőként érdemes egy pillantást vetni a 14. táblára, amelyben a gyermekeknek az összlétszámára, valamint a korábban vizsgált csoportjaira vonatkozóan vannak adatok családösszetétel szerint, valamint láthatjuk e csoportok súlyát az összgyermeklétszámhoz viszonyítva. Ezeknek az arányoknak egy részéről már korábban is volt szó — 15 évesnél fiatalabb gyermekek aránya, eltartott gyermekek aránya —, ebben az összefüggésben inkább csak háttérinformációként szolgálnak arra vonatkozóan, hogy bár a gyermekek különböző sokaságáról van szó (kivételem az eltartott és a 24 évesnél fiatalabb eltartott gyermekek

csoportja, ahol a csoportok közötti különbség igen kicsi), a gyermekeknek a családban élő testvéreik száma szerinti megoszlása igen hasonló (15. tábla).

14. A gyermekek száma, s különböző csoportjaik aránya az összes gyermek százalékában családösszetétel szerint
1990

Családösszetétel	Összes	15 évesnél fiatalabb	Eltartott	24 évesnél fiatalabb eltartott	Nappali tagozaton tanuló
	gyermek				

Házaspár gyermekkel	2460381	1668352	1979102	1971627	1299536
Egy szülő gyermekkel	643538	346387	431373	424814	291490
Apa gyermekkel	128967	75014	91872	90711	57737
Anya gyermekkel	514571	271373	339501	334103	233753
Családok összesen	3103919	2014739	2410475	2396441	1591026

Az összes gyermek százalékában

Házaspár gyermekkel	100.0	67.8	80.4	80.1	52.8
Egy szülő gyermekkel	100.0	53.8	67.0	66.0	45.3
Apa gyermekkel	100.0	58.2	71.2	70.3	44.8
Anya gyermekkel	100.0	52.7	66.0	64.9	45.4
Családok összesen	100.0	64.9	77.7	77.2	51.3

15. A gyermekek megoszlása a családban élő testvéreik száma szerint a különböző összetételű családokban
1990

A gyermek testvéreinek száma	15 évesnél fiatalabb		Eltartott		24 évesnél fiatalabb eltartott		Nappali tagozaton tanuló	
	gyermek							
	házaspár gyermekkel	egy szülő gyermekkel	házaspár gyermekkel	egy szülő gyermekkel	házaspár gyermekkel	egy szülő gyermekkel	házaspár gyermekkel	egy szülő gyermekkel
összetételű családban								

0	21.2	37.4	22.3	38.3	22.1	37.8	18.9	34.2
1	55.6	44.4	55.1	44.0	55.2	44.4	57.8	47.6
2	16.6	12.7	16.3	12.4	16.3	12.5	17.0	13.0
3	4.0	3.3	3.8	3.2	3.8	3.2	3.8	3.2
4	1.4	1.2	1.4	1.2	1.4	1.2	1.3	1.2
5—X	1.3	1.0	1.2	1.0	1.2	1.0	1.1	0.9
Összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Az egyszülős családokban az eltartott gyermekeknek — bármely csoportjukról is van szó —, mintegy 38%-a él egyedüli gyermekként, 44%-ának egy testvére van, 18%-ának pedig

két vagy több testvére. A házaspáros családokban alacsonyabb a testvér nélkül élő gyermekek aránya (22%), ugyanakkor magasabb az egy, illetve két és több testvérrel rendelkezőké. A gyermekek több mint felének egy testvére van, a két vagy több testvérrel rendelkezők nagyságrendileg hasonló részt képviselnek, mint a testvér nélküli gyermekek. A gyermekek különböző csoportjaira vonatkozó megoszlási arányszámok hasonlósága arra utal, hogy az eltartásra szoruló gyermekek szempontjából mindenképpen támaszkodni lehet rájuk. Jól jellemzi ezeknek a gyermekeknek a testvérszám szerinti megoszlását, s arányukat, amelyet a különböző gyermekszámhoz, családtípushoz kötődő intézkedések érinthetnek.

4. Az apák és az anyák iskolai végzettsége

Köztudott, hogy a családok helyzete és a gyerekek lehetőségei szempontjából mind közvetlenül, mind közvetett módon igen fontos szerepe van a szülők iskolai végzettségének is. Felvetődik a kérdés, hogy e téren van-e valamilyen sajátossága az egyszülős családoknak, iskolázottságuk színvonala, összetétele eltér-e a házaspáros családokétól, s ha igen, az alacsonyabb vagy a magasabb iskolai végzettségűek válnak-e inkább egyszülős családdá. Az iskolázottság szintjét összefoglalóan az elvégzett osztályok átlagos számával jellemezzük, míg a részletesebb elemzéshez az iskolai végzettség szerinti megoszlási arányszámok nyújtanak hasznos információt. Az elvégzett osztályok átlagos számának kiszámításához az egyes iskolai végzettségek megszerzéséhez szükséges osztályok számát, valamint a befejezett általános iskolai végzettséggel nem rendelkezőknél a népesség adott korcsoportjára jellemző átlagot használtam fel.

Az apák által elvégzett osztályok átlagos száma 10,21, az anyáké 9,48 (16. tábla). Ezek az értékek mind az apáknál, mind az anyáknál az összes házaspárra és a gyermekes házaspárokra vonatkozó értékek közé esnek, de a nőknél sokkal közelebb van az összes házaspár figyelembevételével kiszámított mutatóhoz. A különböző összetételű családokat alkotó férjek és feleségek, illetve apák és anyák által elvégzett osztályok száma közötti különbség alapvetően különböző korösszetételükből ered, bár némi szerepe az egyes korcsoportokon belüli különbségeknek is van. A korösszetétel szerepe az iskolázottság vonatkozásában igen fontos, hiszen az iskolai oktatásban végbement szerkezeti változások — 8 osztályos általános iskola, középfokú szakmunkásképző és szakiskola — a bevezetés időpontjától függően döntően

megváltoztatták az egyes kohorszok iskolázottságát. A korösszetétel szerepét húzza alá az is, hogy az elvégzett osztályok átlagos számának és az ugyanezen csoportokra kiszámított átlagos életkoroknak a sorrendje igen hasonló. A gyermekes házaspároknál a férjek és feleségek fiatalabb korösszetétele elsősorban a befejezett általános iskolával nem rendelkezők lényegesen alacsonyabb, valamint a középfokú szakmunkásképző iskolai végzettségűek magasabb arányában nyilvánul meg (17. tábla). Ez utóbbi különösen a férjek esetében jelentős, a feleségeknél a többlet megoszlik a szakmunkásképző iskolai és középiskolai végzettségűek között. Ez a két nem továbbtanulási irányának különbségéből ered. A fiúknál nagyobb szerepe volt a szakmunkásképző iskolának, a lányoknál pedig a középiskolának. A továbbtanulás irányának ez a nem szerinti különbsége természetesen a családok másik két csoportjában is kimutatható.

*16. Az elvégzett osztályok átlagos száma családdösszetétel,
a családfő, valamint a feleség korcsoportja szerint
1990*

Korcsoport	Férj, apa			Feleség, anya		
	Házaspár	Házaspár gyermekkel	Egy szülő gyermekkel	Házaspár	Házaspár gyermekkel	Egy szülő gyermekkel
	összetételű családban					
—19	8.53	8.29	8.04	8.95	8.30	7.97
20—24	10.44	10.10	9.88	10.56	10.19	9.70
25—29	11.08	10.94	11.00	11.01	10.91	10.59
30—39	11.09	11.09	11.21	10.67	10.70	10.72
40—49	10.59	10.71	10.77	9.91	10.08	10.25
50—59	8.97	9.11	9.22	8.16	8.28	8.11
60—X	7.76	7.89	7.49	6.72	6.67	6.37
Összesen	9.74	10.49	10.21	9.35	10.20	9.48

17. A családok családösszetétel, a családfő, a feleség legmagasabb iskolai végzettsége és korcsoportja szerinti megoszlása, 1990

45

Korcsoport	Családösszetétel	Összesen	Férfj, apa					Összesen	Feleség, anya				
			Általános iskola		Befejezett				Általános iskola		Befejezett		
			7 oszt. vagy alacsonyabb	8 oszt.	középfokú szakmunkásképző, szakiskola	középiskola	felsőfokú		7 oszt. vagy alacsonyabb	8 oszt.	középfokú szakmunkásképző, szakiskola	középiskola	felsőfokú
—19	Házaspár	100.0	15.9	50.3	29.4	4.3	100.0	10.8	50.0	27.3	12.0		
	Házaspár gyermekkel	100.0	17.9	53.8	25.5	2.8	100.0	15.0	60.0	19.7	5.2		
	Egy szülő gyermekkel	100.0	20.8	56.4	18.8	4.0	100.0	20.3	59.5	15.5	4.6		
20—24	Házaspár	100.0	3.2	24.3	49.5	18.8	4.1	100.0	3.2	28.5	30.2	32.0	6.1
	Házaspár gyermekkel	100.0	4.3	29.5	49.2	14.5	2.5	100.0	3.9	33.7	31.7	27.0	3.7
	Egy szülő gyermekkel	100.0	7.0	32.8	40.1	16.8	3.3	100.0	6.8	41.1	26.6	22.7	2.9
25—29	Házaspár	100.0	2.0	18.3	46.6	22.5	10.7	100.0	3.3	25.6	25.1	32.2	13.8
	Házaspár gyermekkel	100.0	2.1	19.1	48.4	21.5	8.9	100.0	3.3	26.5	26.0	31.9	12.3
	Egy szülő gyermekkel	100.0	3.3	21.9	38.1	23.6	13.1	100.0	5.0	30.8	23.1	29.8	11.3
30—39	Házaspár	100.0	2.2	21.0	42.5	21.6	12.8	100.0	3.4	35.5	16.7	31.3	13.1
	Házaspár gyermekkel	100.0	2.1	20.7	43.1	21.6	12.6	100.0	3.2	35.5	16.9	31.4	13.1
	Egy szülő gyermekkel	100.0	3.4	23.0	32.9	22.4	18.2	100.0	4.2	34.2	14.8	32.6	14.2
40—49	Házaspár	100.0	5.1	35.1	24.2	20.5	15.1	100.0	7.1	48.1	7.4	26.5	10.8
	Házaspár gyermekkel	100.0	4.7	33.3	25.4	21.0	15.7	100.0	6.6	45.6	8.1	27.8	11.8
	Egy szülő gyermekkel	100.0	6.4	33.3	20.6	20.8	19.0	100.0	7.8	41.7	7.2	29.4	13.9
50—59	Házaspár	100.0	19.4	55.0		13.6	12.0	100.0	29.2	52.2		13.3	5.3
	Házaspár gyermekkel	100.0	18.2	54.6		14.1	13.1	100.0	28.8	50.7		14.2	6.3
	Egy szülő gyermekkel	100.0	21.9	48.5		14.1	15.5	100.0	33.8	46.7		13.1	6.4
60—X	Házaspár	100.0	52.7	27.7		10.2	9.5	100.0	65.9	25.2		6.1	2.8
	Házaspár gyermekkel	100.0	51.1	27.9		10.0	10.9	100.0	67.3	23.9		5.8	3.0
	Egy szülő gyermekkel	100.0	59.8	22.7		8.2	9.4	100.0	74.0	19.3		4.3	2.3
Összesen	Házaspár	100.0	18.5	32.1	20.6	17.0	11.9	100.0	20.0	38.3	10.4	22.4	8.8
	Házaspár gyermekkel	100.0	7.9	29.7	30.1	19.5	12.8	100.0	8.4	38.0	15.0	27.7	10.9
	Egy szülő gyermekkel	100.0	15.2	30.0	20.5	18.6	15.8	100.0	20.6	35.7	10.0	23.6	10.1

A gyermekes házaspáros családok fiatal korösszetételéből adódó előbb említett sajátosságok miatt — befejezett általános iskolával nem rendelkezők alacsonyabb, a szakmunkásképző iskolai végzettségűek magasabb aránya — az egyszülős családok iskolai végzettség szerinti megoszlása alapvetően az összes házaspáros családéhoz van közel. Pontosabban fogalmazva ez a megállapítás, illetve a családösszetétel szerinti összehasonlítás csak a családokban élő férjekre és feleségekre, valamint az apákra és anyákra vonatkozik. A két megoszlás hasonlóságát a nők esetében indokolhatjuk az átlagos életkor hasonlóságával. Az apáknál az iskolázottsági skála két végpontján van eltérés. Alacsonyabb a befejezett általános iskolával nem rendelkezők aránya, s magasabb a felsőfokú végzettségűeké. Elméletileg mindkét eltérés magyarázható lenne az apák fiatalabb korösszetételével, de a felsőfokú végzettségűek esetében ezt a korösszetétel csak kismértékben indokolja, hiszen a gyermekes házaspárok még fiatalabb férjeinek kisebb része felsőfokú végzettségű. Itt tehát az *apák* iskolai végzettségének egyik sajátosságával állunk szemben. Közöttük viszonylag *magas a felsőfokú végzettségűek aránya*. A rendelkezésre álló adatok alapján nem tudjuk eldönteni, hogy ez a többlet miből adódik. Elméletileg mindazon tényezőnek szerepe lehet benne, amely az egyszülős családok kialakulását befolyásolja, amennyiben az iskolai végzettség szerinti különbségek olyan irányúak lennének, hogy ezt alátámasztanák. Például a válások, különélések magasabb aránya, az újraraházasodások kisebb mértéke, a válástól, az özvegyüléstől az újraraházasodásig eltelt időszak hosszabb volta stb. Ugyanakkor azonban az is elképzelhető, hogy a fenti tényezőkn túl a felsőfokú végzettségűek magasabb arányához olyan különbségek is hozzájárulnak, amelyek csak a számbavétel módjából adódóan növelik meg arányukat. Például az ideiglenes lakcímmel rendelkező házastársak eltérő mértéke. Az eltérések nagyságrendjéből és a mögötte álló korösszetételből kiindulva azonban úgy gondolom, hogy itt valós különbségről van szó, amelyet legfeljebb kisebb vagy nagyobb mértékben csökkenthet a számbavételből adódó bizonytalansági tényező.

A különböző összetételű családok iskolázottságának összehasonlítása kapcsán többször esett szó a korösszetétel különbségek befolyásoló hatásáról. Ha ettől függetlenül szeretnénk megnézni, hogy van-e valamilyen jellemzőjük az egyszülős családoknak, akkor erre vonatkozóan a korcsoportos adatok jó tájékoztatást nyújtanak (16. és 17. tábla). A tábla adatai alapján ugyanakkor jól nyomon követhető az iskolázottságban bekövetkezett változás is.

A fiatal egyszülős családok — 25 éven aluli apák és anyák — jellemzője, hogy iskolai végzettség szempontjából hátrányosabb helyzetben vannak, mint a házaspáros családok.

Körükben magasabb azok aránya, akik még az általános iskolát sem fejezték be, valamint a csak általános iskolával rendelkezőké. Ugyanakkor kevesebben szereznek szakmát, különösen az apáknál van ez így. A 25 éven aluli anyák a közép- és felsőfokú iskolai végzettség terén is lemaradnak a házaspáros kapcsolatban élőktől. 25—60 éves kor között megszűnik az egyszülős családoknak ez a hátrányos helyzete — némileg kivétel még az anyáknál a 25—29 éves korcsoport —, iskolázottságuk hasonló, sőt egy-két korcsoportban még jobb is, mint a házaspáros családban élő férjeké és feleségeké, legalábbis az elvégzett osztályok átlagos számát illetően. Az iskolai végzettség szerinti megoszlási arányszámok ugyanakkor jellegzetes eltéréseket mutatnak. Az egyszülős családok közül ezekben a korcsoportokban is magasabb a befejezett általános iskolával nem rendelkezők aránya, valamint az iskolázottsági skála másik végén a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is. Ez utóbbi különösen az apákra jellemző tendencia, amelyet már az egyszülős családok összességét bemutató iskolázottsági adatok kapcsán is érintettünk. Az apáknál 25—60 éves kor között minden korcsoportban ez a helyzet. Az apáknak lényegesen nagyobb hányada rendelkezik felsőfokú végzettséggel, mint a férjeknek, s ugyanakkor egyértelműen alacsonyabb közöttük a szakmunkásképző iskolai végzettségűek aránya. A nőknél a felsőfokú végzettségű anyáknak ez a többsége alapvetően kisebb mértékű, és kevesebb korcsoportban mutatható ki. Nem olyan jellemző sajátosságuk, mint az apáknak. 60 éven felül ismét az egyszülős családok iskolai végzettsége a legalacsonyabb, amely alapvetően az egyszülős családok idősebb korösszetételével van kapcsolatban.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy az egyszülős családok családfői — az alkalmazott korcsoportok mellett — iskolázottság szempontjából elsősorban a *fiatalabb* és az *idősebb korcsoportokban* vannak *hátrányosabb helyzetben*. Azok aránya azonban, akik nem fejezték be az általános iskolát, minden korcsoportban magasabb közöttük. Az *apák* között *kevesebb a szakmunkásképző iskolai végzettségű*, ugyanakkor azonban a *felsőfokú végzettségűek aránya* 25—60 éves kor között *magasabb*, mint a házaspáros kapcsolatban élőknél. Bár ennek okát ez alapján nem tudjuk pontosan meghatározni, de azt egyértelműen látni lehet, hogy a munkavállalási korúaknál mutatható ki, s közülük is elsősorban az apákat jellemzi.

5. Gazdasági aktivitás az egyszülős családokban

A gazdasági aktivitás elemzése során kapott eredményeket csupán tájékoztató jellegűnek tekinthetjük, hiszen éppen ez az a terület, amely a népszámlálás óta eltelt időszak alatt igencsak megváltozott, elsősorban a jelentős tényezővé váló munkanélküliség miatt.

1990-ben az apák 3/4-e volt aktív kereső, az anyáknak pedig nem egészen kétharmada. A többiek pedig zömmel mind az apáknál, mind az anyáknál az inaktív keresőkhöz tartoztak. Az apák egyötöde, az anyáknak pedig egyharmada volt az. Az inaktív kereső anyák negyede gyeden, gyesen volt. Az anyáknál magasabb az eltartottak aránya, 4,1% az apák 0,9%-ával szemben. Ebben az időben a munkanélküliség még nem jelentős, de már itt megjelenik a munkanélküliségnek az a nálunk tapasztalt sajátossága, hogy a férfiak között nagyobb az aránya (18. tábla).

18. Az egy szülő gyermekes családok az apa vagy az anya gazdasági aktivitása, valamint a gyermekek száma szerint
1990

Gyermekek száma	Az apa					Az anya					
	együtt	aktív kereső	munka-nélküli	inaktív kereső	eltartott	együtt	aktív kereső	munka-nélküli	inaktív kereső		eltartott
									együtt	gyeden, gyesen lévő	
1	100.0	70.0	2.4	26.7	0.9	100.0	56.8	1.1	38.6	6.9	3.6
2	100.0	87.0	1.9	10.3	0.8	100.0	75.4	1.3	19.3	7.9	4.1
3-X	100.0	81.2	4.1	12.8	1.9	100.0	61.5	2.1	26.7	13.7	9.8
Összesen	100.0	75.6	2.4	21.0	0.9	100.0	62.2	1.2	32.5	7.6	4.1

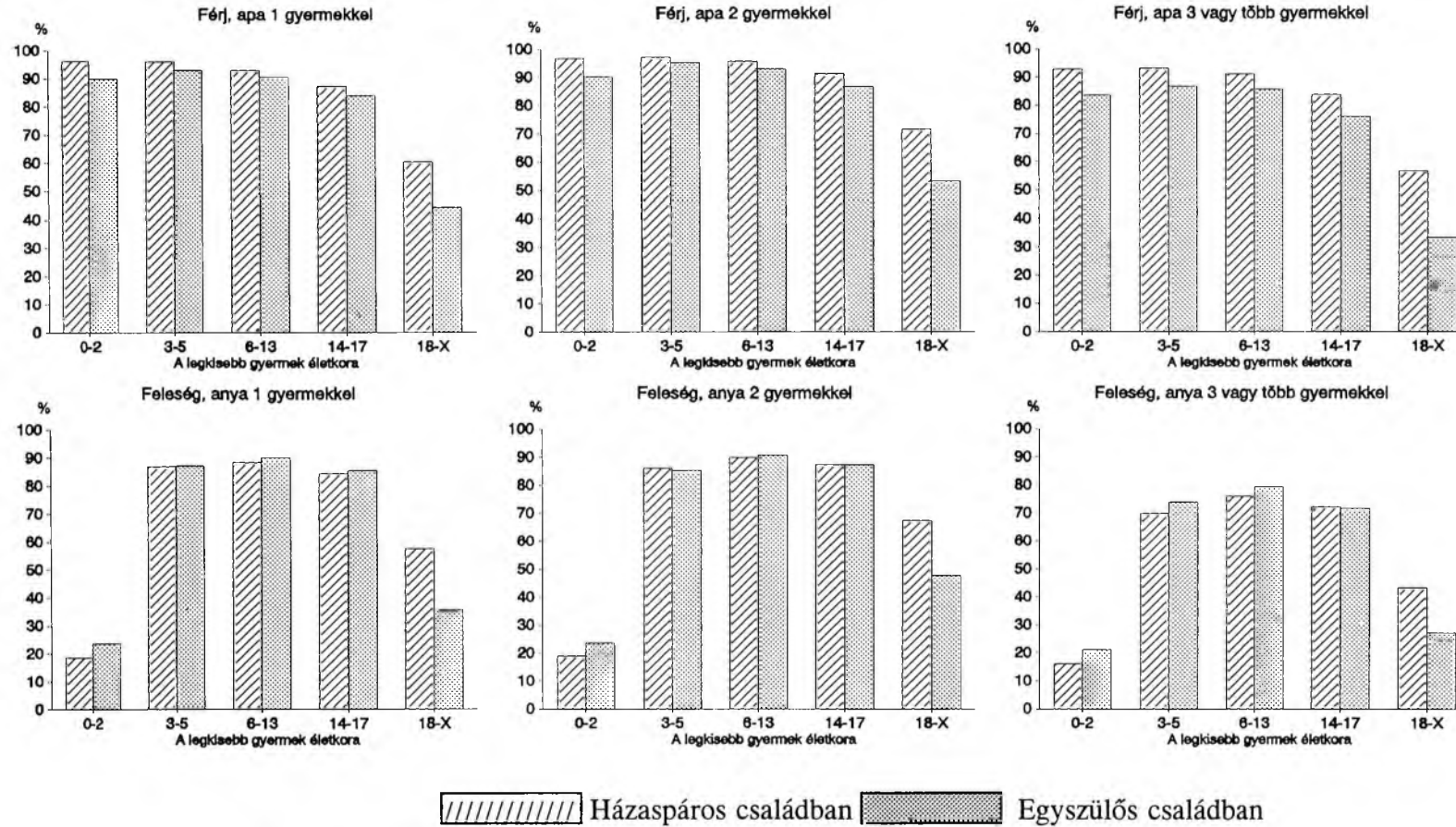
A gyermekes házaspáros családoknak közel kétharmada olyan, ahol mind a férj, mind a feleség aktív kereső, egynegyedükben csak a férj, s van 5%, ahol csak a feleség aktív kereső. Ennek következtében ezekben a családokban a férfiak magasabb hányada aktív kereső, mint az egyszülős családokban az apáknak. Valamivel kisebb különbséggel ugyanez a helyzet a nőknél is. Az inaktív keresőknél pedig éppen az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, tehát az egyszülős családokban mind az apák, mind az anyák közül nagyobb hányaduk tartozik közéjük, mint a gyermekes házaspároknál, s más az inaktív keresőkön belüli összetételük is. A házaspáros családokban az inaktív kereső feleségek nagyobb részét a gyeden, gyesen lévőek teszik ki, míg az egyszülős családokban csak minden negyedik inaktív anya ilyen ok miatt az (19. tábla).

19. A házaspáros családok a férj és a feleség gazdasági aktivitása, valamint a gyermekek száma szerint
1990

Gyermekek száma	Összesen	Férj is, feleség is aktív kereső	Csak a férj aktív kereső					Csak a feleség aktív kereső				Sem a férj, sem a feleség nem aktív kereső	
			együtt	a feleség				együtt	a férj			együtt	a feleség gyeden, gyesen lévő
				munka- nélküli	inaktív kereső		eltartott		munka- nélküli	inaktív kereső	eltartott		
					együtt	gyeden, gye- sen lévő							
0	100.0	27.6	10.8	0.3	7.1	0.4	3.4	7.2	0.4	6.7	0.1	54.4	0.0
1	100.0	58.5	23.1	0.6	17.2	12.8	5.3	6.6	0.7	5.8	0.1	11.8	0.3
2	100.0	71.4	22.4	0.8	15.3	13.3	6.3	3.6	0.8	2.7	0.1	2.6	0.3
3—X	100.0	51.8	38.9	1.1	21.9	19.6	15.9	4.1	1.1	2.8	0.1	5.2	1.2
Összesen	100.0	48.9	19.0	0.6	12.9	8.3	5.5	5.9	0.6	5.2	0.1	26.3	0.3
Házaspár gyermekkel	100.0	63.4	24.5	0.7	16.9	13.8	6.9	5.0	0.8	4.1	0.1	7.1	0.4

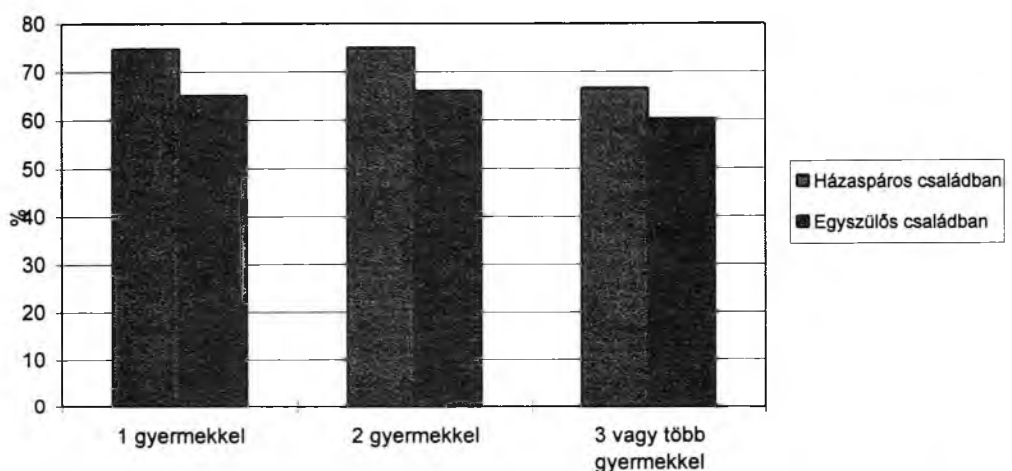
A kétféle családtípus gazdasági aktivitásának eltérő képe mögött alapvetően a korösszetétel különbségek állnak. A gyermekes házaspáros családokban mind a férjek, mind a feleségek lényegesen fiatalabbak, mint az egyszülős családokban az apák és az anyák. A korösszetétel szerepét húzza alá, hogy hasonlóképpen átalakul a gazdasági aktivitás szerkezete az összes házaspáros család esetében is. Idősebb átlagos életkoruk a gazdasági aktivitás csökkenésével jár együtt, hiszen a gyermek nélkül élő házaspároknak több mint a felében már sem a férj, sem a feleség nem aktív kereső. Ahhoz, hogy a gazdasági aktivitás családtípusok szerinti tényleges különbségéről képet kapjunk, korcsoportos adatokra lenne szükségünk. Ez nem áll rendelkezésre, de módunk van a gyermekek életkora szerint megnézni a helyzetet. Az azonos gyermekszámú, azonos korú gyermeket nevelő családok aktivitását viszonylag megbízhatóan tudjuk összehasonlítani, hiszen feltételezhetjük, hogy a nők hasonló életkorban születték meg gyermekeiket attól függetlenül, hogy a felvétel időpontjában házaspáros kapcsolatban éltek-e, vagy egyedülállók voltak-e. Természetesen egy adott családtípuson belül a gyermekszám szerinti összehasonlítás is hasznos információkkal szolgál, de tudnunk kell azt, hogy a különbségekben a szülők életkora, valamint a gyermekek korösszetétele is jelentős szerepet játszik.

A XIV. ábra alapján láthatjuk, hogy *a házaspáros családokban élő férjek között az aktív keresők aránya mindig magasabb, mint az egyszülős családot alkotó apáké*. A különbség azonban a gyermekek 14—17 éves koráig nem nevezhető túl nagyinak, 3—11%-kal magasabb az arányuk. Azokban a családokban azonban, ahol a legkisebb gyermek 18 évesnél idősebb, már nem ez a helyzet. Az egy- és kétgyermekes családokban mintegy egyharmaddal, a három- és többgyermekes családokban már kétharmaddal magasabb az aktív keresők aránya a házaspáros családokban, mint az egyszülősökben. Ennek a különbségnek az oka a korösszetétel különbségben rejlik, hiszen a gyermekeknél ez az utolsó korcsoport nyitott, s feltehetően az ilyen korú gyermekekkel rendelkező apák idősebbek, s ebből adódóan gazdasági aktivitásuk is alacsonyabb a házaspáros családokban élőkénél.

XIV. Az aktív keresők aránya a gyermekes családokban családösszetétel, gyermekszám, valamint a legkisebb gyermek életkora szerint
1990

A nőknél az aktív keresők arányában két jellegzetes eltérést találunk a kétféle családtípusban élők között. Az egyik eltérés ugyanolyan jellegű, mint amilyent a férfiaknál is láttunk. Tehát azokban a családokban, ahol a legfiatalabb gyermek 18 évesnél idősebb, a házaspáros kapcsolatban élők között az aktív keresők aránya lényegesen magasabb. Ez ugyancsak a korösszetétel különbségre vezethető vissza. A másik eltérés a *kisgyermekes (0–2 éves) nők* között mutatható ki. Az *egyedülálló anyák gazdasági aktivitása minden gyermekszám mellett magasabb*. Ez teljesen érthető, hiszen kisebb mértékben tudnak más jövedelemforrásra támaszkodni. Ez a magasabb arány azt jelenti azonban, hogy közülük is csak minden negyedik-ötödik anyja aktív kereső. A gyermekek más életkora mellett nem mutatható ki lényeges különbség, talán meg lehet említeni még, hogy a *három- és többgyermekes házaspáros kapcsolatban élő nők között is kevesebb némileg az aktív keresők aránya, ameddig a legkisebb gyermekük általános iskolás korú*. Természetesen a kisgyermekes anyáknál az aktív keresők arányában talált eltérés ellenkező előjellel a *gyeden, gyesen lévők arányában* is megjelenik (XV. ábra). Az *egyedülálló anyák közül kevesebben gondozzák így a gyermeküket*. Az egy- és kétgyermekesek közül kétharmaduk él ezzel a lehetőséggel azok közül, akiknek 0–2 éves gyermekük van, míg a házaspáros kapcsolatban élő nőknek háromnegyede. A három- és többgyermekes anyák közül — feltehetően a fokozódó anyagi nehézségek miatt — már mindkét családtípusban kisebb mértékben veszik igénybe a gyedet, gyest, s a közöttük lévő eltérés is csökken.

XV. A gyeden, gyesen lévők aránya a 0–2 éves korú gyermekkel rendelkező anyák közül gyermekszám és családösszetétel szerint, 1990

A gyermekneveléshez kapcsolódó sajátosság, hogy azonos életkorú gyermek mellett — értve alatta a legkisebb gyermek életkorát —, a gyermekszám függvényében emelkedik az *eltartott nők aránya* is mindkét családtípusban (Függelék 3—4. tábla). Arányszámuk a 0—2 éves gyermekkel rendelkező szülők kivételével mindig a házaspáros kapcsolatban élőkénél magasabbak. Közülük többen tudják így nevelni gyermekeiket. A kisgyermekes egy- és kétgyermekes egyedülálló nők között az eltartottak magasabb aránya összefüggésben lehet a korai gyermekvállalással. A házaspáros családoknál megfigyelhető, hogy a gyed, gyés lejártával, amikor a legkisebb gyermekük 3—5 éves, megemelkedik az eltartott nők aránya. Tehát egy részük nem tud, vagy nem akar visszamenni dolgozni, s a gyermeknevelés gyermekszámmal együtt járó fokozódó nehézségeit ily módon próbálja a család megoldani. A három- és többgyermekes nők közül az ilyen korú gyermekkel rendelkező nők egyötöde volt eltartott 1990-ben. Idősebb gyermekek mellett ez az arány csökkent.

A férjek és feleségek, illetve az apák és anyák gazdasági aktivitás szerinti összetétele sokat elárul a családok helyzetéről, de ezt nem tekinthetjük elégségesnek, hiszen rajtuk kívül egy vagy több személy élhet a családban, akik gazdasági aktivitás szempontjából különbözőek lehetnek. A családok helyzete szempontjából jó tájékoztatást nyújtanak azok a mutatók, amelyek a családban élőköt együttesen veszik figyelembe (20.tábla).

20. A családban élők gazdasági aktivitási összetételének mutatói családösszetétel szerint 1990

Mutató	Házaspáros család	Házaspáros család gyermekkel	Egy szülő gyermekes család		
			együtt	apa gyermekkel	anya gyermekkel
100 családra jutó					
aktív kereső	141	187	105	112	104
munkanélküli	3	4	5	6	5
inaktív kereső	63	32	34	23	36
eltartott	94	146	99	104	98
100 aktív keresőre jutó eltartott	67	78	94	93	95
100 keresőre jutó eltartott	46	66	72	77	70

A gyermekes családokat összehasonlítva elsősorban a 100 családra jutó aktív keresők, illetve eltartottak számában van különbség közöttük. A házaspáros családokban 187 aktív kereső gondoskodik 146 eltartottról, míg az egyszülős családokban 105 aktív keresőre 99

eltartott jut. Ezekből az arányokból az egyszülős családok hátrányosabb helyzetére következtethetünk. A 100 aktív keresőre jutó eltartottak száma 20%-kal magasabb náluk, mint a házaspáros családokban. A különbség az inaktív keresők figyelembevételével mérséklődik, mivel az egyszülős családokban valamivel magasabb a 100 családra jutó inaktívak száma. Ugyanez a mutató tér el legjobban az egyszülős családokon belül a szülők neme szerint, s ez az oka a 100 keresőre jutó eltartottak számában tapasztalható különbségnek is. A 100 aktív keresőre jutó eltartottak száma közel hasonló az apák és az anyák esetében is.

Az aktivitás szerkezetében lévő családtípusok szerinti különbségek tehát elég jellegzetesek. Érdeemes feltennünk a kérdést, hogy a mindkét családtípusban a legnagyobb részarányt képviselő aktív keresők összetételében találunk-e sajátosságokat (21. tábla).

21. A gyermekes családok megoszlása az aktív kereső apa vagy anyaférj és a feleség tevékenységének jellege, alap-állománycsoportja, beosztása és a gyermekek száma szerint
1990

Tevékenység jellege, alap-állománycsoport, beosztás	Összesen	Apa, férj				Anya, feleség			
		együtt	1	2	3-X	együtt	1	2	3-X
			gyermekkel				gyermekkel		
<i>Egy szülő gyermekkel</i>									
Fizikai foglalkozású									
szakmunkás	18.5	36.3	36.7	36.7	31.3	13.2	13.5	13.2	9.7
betanított munkás	25.8	17.7	17.7	16.0	25.0	28.2	26.7	28.4	41.7
segédmunkás	8.7	7.0	6.8	6.0	12.4	9.2	8.3	8.9	18.6
önálló, segítő családtag	4.0	7.2	7.2	6.9	8.0	3.1	3.1	3.2	3.2
Együtt	57.0	68.1	68.5	65.6	76.6	53.7	51.6	53.7	73.3
Szellemi foglalkozású									
vezető, irányító	8.4	13.2	12.8	14.7	9.3	7.0	7.7	6.5	3.2
beosztott ü.i., ügyv. dolg.	34.0	17.7	17.7	18.8	13.2	38.8	40.2	39.3	23.2
önálló, segítő családtag	0.6	1.0	1.0	0.9	0.9	0.5	0.5	0.4	0.4
Együtt	43.0	31.9	31.5	34.4	23.4	46.3	48.4	46.3	26.7
Aktív kereső összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
<i>Házaspáros család gyermekkel</i>									
Fizikai foglalkozású									
szakmunkás	30.8	44.1	43.7	45.8	38.6	13.7	13.7	14.2	10.6
betanított munkás	22.2	17.2	17.1	15.3	26.1	28.5	27.7	27.3	39.7
segédmunkás	6.4	5.2	5.0	4.1	10.3	8.0	7.8	7.0	14.7
önálló, segítő családtag	5.4	6.6	6.2	6.8	6.8	4.0	3.8	4.1	4.4
Együtt	64.8	73.1	72.0	71.9	81.8	54.3	52.9	52.6	69.5
Szellemi foglalkozású									
vezető, irányító	10.3	12.9	13.3	13.7	8.5	6.8	7.7	6.6	3.7
beosztott ü.i., ügyv. dolg.	24.4	13.5	14.1	13.9	9.3	38.5	39.0	40.4	26.5
önálló, segítő családtag	0.4	0.5	0.5	0.5	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
Együtt	35.2	26.9	28.0	28.1	18.2	45.7	47.1	47.4	30.5
Aktív kereső összesen	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Ilyen jellegű különbségek elsősorban a férfiaknál vannak. Az egyszülős családokban *alacsonyabb a fizikai, s magasabb a szellemi foglalkozású apák aránya*, mint a házaspáros családokban. A fizikai foglalkozású apák alacsonyabb aránya a szakmunkások kisebb hányadából adódik, mivel a segédmunkások, valamint az önállóak és segítő családtagok aránya egy kicsivel még magasabb is közöttük. A szellemi foglalkozású apák magasabb aránya pedig a beosztott ügyintézők, ügyviteli dolgozók nagyobb részesedésének köszönhető. Ezek a családtípus szerinti jellegzetességek gyermekszámtól függetlenül fennállnak. A nőknél nem találunk ilyen különbséget a családtípusok között, leginkább még a három- és többgyermekesekről mondható el, hogy az egyszülős családokban némileg magasabb a fizikai foglalkozású, közülük is elsősorban a segédmunkás anyák aránya, valamint alacsonyabb a szellemi foglalkozásúaké. Ezek az összefüggések nagymértékű hasonlóságot mutatnak az iskolázottság terén talált sajátosságokkal.

A fentihez hasonló irányú eltérést állapíthatunk meg a gyermekszámmal kapcsolatban nemcsak családtípusok között, hanem egy-egy családtípuson belül is. Az egy- és kétgyermekes szülők tevékenységének jellege, alap-állománycsoportja, beosztása szerinti összetétele közel áll egymáshoz, de a három- és többgyermekeseké eltér ettől, különösen a nők esetében. Lényegesen magasabb közöttük a betanított és segédmunkások aránya, s ugyanakkor alacsonyabb a vezetőké, a beosztott ügyintézőké, ügyviteli dolgozóké. A táblában látható nagy különbségben szerepe van annak, hogy a három- és többgyermekesek összevontan szerepelnek, s egy heterogén csoportot képviselnek. A gyermekszám bontásával tovább finomodna ez a kép. A sokgyermekes családokkal kapcsolatos kutatás alapján tudjuk, hogy még ezen a csoporton belül is a gyermekszám növekedésével válik egyre dominálóbba a segédmunkás lét. A három- és négygyermekes családok társadalmi-demográfiai jellemzői közel vannak a társadalmi átlaghoz, s a magasabb gyermekszámú családokat jellemzi inkább a marginalitás (Pongrácz—S.Molnár, 1991).

6. Az egyszülős családok háztartások szerinti összetétele, lakáskörülményeik

Az egyszülős családok helyzete, életkörülményei szempontjából fontos annak ismerete is, hogy ezek a családok önállóan vagy másokkal együtt élnek-e, s milyenek a lakáskörülményeik.

Az egyszülős családok *túlnyomó többsége* (91,3%) *egy családból álló*, 8,1%-uk két családból álló *háztartásban él*, s csak igen elenyésző hányaduk tartozik a három vagy több családból álló háztartásokhoz (22. tábla). Az egyszülős családok háromnegyed részéről az is elmondható, hogy háztartásukban nincs sem rokon, sem más, nem rokon személy. A két családból álló háztartásokban élő egyszülős családokra pedig az a legjellemzőbb, hogy olyan gyermek nélküli házaspárral élnek együtt, akivel egyenesági kapcsolatban vannak. Az, hogy ezek a családok egy háztartást alkotnak, azt jelenti, hogy közös lakásban, vagy annak egy részében laknak, a létfenntartási költségeket részben vagy egészben közösen viselik és a hét egy vagy több napján rendszerint közösen étkeznek (KSH 1990. évi népszámlálás 24).

22. Az egyszülős családok száma és megoszlása a háztartás összetétele szerint
1990

A háztartás összetétele	Egy szülő gyermekkel	
	szám	megoszlás
Egy családból álló háztartás	410601	91.3
Ebből:		
rokon és nem rokon nélkül	344494	76.6
rokonnal és/vagy nem rokonnal	66107	14.7
Két családból álló háztartás	36649	8.1
Ebből:		
egy szülő gyermekkel + egy szülő gyermekkel	7606	1.7
egy szülő gyermekkel + házaspár gyermek nélkül	18796	4.2
egy szülő gyermekkel + házaspár gyermekkel	10247	2.3
Három vagy több családból álló háztartás	2612	0.6
Összesen	449862	100.0

A fenti háztartásfoglalomból adódik, hogy több háztartás is lehet egy lakásban. Tehát a családok lakáshelyezete szempontjából fontos ismérv, hogy ezeknek a háztartásoknak mekkora része lakik egyedül egy lakásban, vagy használja más háztartásokkal közösen azt. Az egy családból álló háztartást alkotó egyszülős gyermekes családok ebből a szempontból hátrányosabb helyzetben vannak, mint a házaspáros családok. Közel *egyhatoduk él más háztartással közösen*, míg a házaspáros családoknak csak egytizedük. Ugyanakkor a 100 háztartásra jutó személyek száma mind az egyedül, mind a közösen lakó egy családból álló háztartásokban a házaspáros családokban 15–20%-kal magasabb, mint az egyszülős családokban.

Más a háztartások lakáshasználati jogcím szerinti megoszlása is (23. tábla). Az egy családból álló háztartásokat alapul véve a legmarkánsabb különbség, hogy az egyszülős családokban *lényegesen kevesebb a tulajdonosi jogcímen lakók aránya*, mint a házaspáros családokban. Az egyszülős családoknak valamivel több mint a fele, a házaspáros családoknak pedig nagyjából a háromnegyede él ilyen jogcímen a lakásban. Ennek alapvetően anyagi okai vannak, hiszen a gyermektelen és gyermekes házaspárok között, akiknek a korösszetétele igen eltérő, a tulajdonosok arányában nincs ilyen különbség. A korösszetétel szerepét inkább a főbérleti jogcímen lakók arányával kapcsolatban kell megemlítenünk, de abban, hogy az egyszülős családokban a legmagasabb az arányuk (25,9%), a korösszetétel különbségen túl más tényezőnek is szerepe lehet. A legidősebb korösszetételű gyermektelen házaspárok közül kisebb arányban laknak ilyen jogcímen. Az egyszülős családokban ugyancsak *magas relatíve azok aránya, akik a tulajdonos vagy a főbérlet rokonaként élnek a lakásban*. Ez másként fogalmazva azt jelenti, hogy az egyszülős családok közül kevesebben (81,6%) rendelkeznek önálló (tulajdonos, főbérlet) lakáshasználati jogcímmel, mint a házaspáros (gyermekes) családokban (95,3—95,7%).

23. Az egy családból álló háztartások megoszlása a háztartás összetétele és a lakáshasználati jogcím szerint
1990

A háztartás összetétele	Összesen	Tulajdonosi	Tulaj. rokona	Főbérleti	Főbérlet rokona	Társ-	Al- bérleti	Ágy-	Egyéb
Házaspáros család gyermek nélkül	100.0	73.6	3.0	21.7	0.6	0.1	0.5	0.0	0.4
Házaspáros család gyermekkel	100.0	77.9	3.1	17.8	0.5	0.0	0.3	0.0	0.3
Egy szülő gyer- mekes családok	100.0	55.7	12.3	25.9	4.1	0.1	1.0	0.1	0.8
Összesen	100.0	73.1	4.5	20.3	1.1	0.1	0.5	0.1	0.4

Ami a lakások minőségét illeti — az egy családból álló háztartásoknál maradva — az egyszülős családok lakásai közbülső helyzetet foglalnak el a házaspáros és a gyermekes házaspáros családoké között (24. tábla). A gyermekes házaspárok több mint felének, az egyszülős családok kétötödének, s a gyermektelen házaspárok egyharmadának van összkom-

fortos lakása. Az utána következő komfortfokozatoknál már fordított a sorrend. Kivételt jelent a komfort nélküli és a szükséglakásban élők aránya, ahol az egyszülős családok részesedése hasonló a gyermek nélküli házaspárokéhoz, tehát a gyermekes házaspáros családokhoz képest viszonylag magas. A bemutatott kép alapján úgy tűnik, ismerve a lakásépítés ez irányú tendenciáit, hogy a lakások minőségének családtípusok szerinti különbségei mögött nagyrészt a családtípusok korösszetétel különbsége, s nem a családtípusok szerinti különbsége áll, de ezt a megállapítást csak a korcsoportos adatok segítségével tudnánk egyértelműen alátámasztani.

*24. Az egy családból álló háztartások megoszlása a háztartás összetétele és a lakás komfortfokozata szerint
1990*

A háztartás összetétele	Összesen	Összkomfortos	Komfortos	Félkomfortos	Komfort nélküli	Szükség-	Egyéb
		lakásban lakó háztartások					
Házaspáros család gyermek nélkül	100.0	32.6	36.3	9.8	17.9	3.3	0.2
Házaspáros család gyermekkel	100.0	54.5	26.6	5.8	10.6	2.4	0.1
Egy szülő gyermekes családok	100.0	41.9	30.7	6.3	17.8	3.1	0.2
Összesen	100.0	45.2	30.5	7.2	14.2	2.8	0.1

V. A FŐBB EREDMÉNYEK

Az egyszülős családok számának és arányának növekedése az utóbbi évtizedek családfejlődésének egyik jellemzője. Ezek a családok a család funkciói szempontjából sajátos helyzetben vannak az egyik szülő távolléte, illetve hiánya következtében. Ebben az összefüggésben a gyermekek nevelését, a család gazdasági helyzetét, s az ebből adódó következményeket kell elsősorban kiemelni. A családok szintjén túltekintve pedig felmerülnek az ilyen típusú családok aránya növekedésének távolabbi hatásai is. Demográfiai szempontból pl. alacsonyabb termékenységük hatása a reprodukció szintjére, vagy a szülők által követett minták szerepe a gyermekek majdani családalapítására stb. Ezért fontos, hogy e családok számának és arányának növekedésén túl megismerjük legfontosabb jellemzőiket is.

Az egyszülős családok számának és arányának növekedése nálunk 1970 óta érvényesülő tendencia, de különösen az 1980-as évtizedben gyorsult fel ez a folyamat. 1990-ben a gyermeces családok közül majdnem minden *negyedik* család az. Ezt a növekedést a demográfiai tényezők oldaláról nagyban elősegítették az időszakot jellemző demográfiai folyamatok, különösen ami a családalapítás, illetve megszűnés terén található tendenciákat illeti. A romló (férfi) halandóság, a különélések, a gyermekekkel történő válások növekvő aránya, az elváltak, illetve özvegyek újránházassági arányának csökkenése, az újránházasságig eltelt időszak hosszának növekedése mind olyan tényezők, amelyek egyértelműen az egyszülős családok növekedését eredményezték. S valószínűleg ez irányban hatott a házasságon kívüli születések arányának emelkedése is.

Az egyszülős családok túlnyomó többsége olyan, ahol az anya él együtt gyermeke(i)vel, de az egész időszakra jellemző tendencia az apa gyermekkel típusú családok arányának növekedése. Jelenleg az egyszülős családok egyötödében az apa a családfő. Arra a kérdésre, hogy mi az oka, hogy ezek a családok egyszülössé váltak, illetve milyen szerepe van a különélésnek, válásnak, özvegyülésnek az apák és az anyák családi állapot szerinti megoszlásából próbáltunk következtetni. Természetesen ez csak egy hozzávetőleges kép a pillanatnyi állapotról. A szülők szempontjából az egyszülős családdá válás életciklusuk hosszabb vagy rövidebb ideig tartó szakaszának kezdetét jelenti. Az apák fele házas — ez a magas arány kétségeket ébresztett, hogy itt valódi különélésről van-e a szó —, s csupán a másik felükről

mondható el, hogy az egyszülős családdá válás hagyományos módján lettek azzá. Az özvegyek aránya valamivel magasabb, mint az elváltaké. Az anyáknál az egyszülős családdá válás legjelentősebb oka a válás — kétötödük elvált —, közel egyharmaduk pedig özvegyülés miatt vált egyszülős családdá. Ezek az okok az életkor függvényében változnak. A legfiatalabbaknál a nőtlen/hajadon családi állapotban történő gyermekvállalás a jellemző, az anyáknál 30—39 éves kortól kezdődően már az elváltak vannak a legtöbben, s az 50—59 éves korcsoport az, ahol már mind az apáknál, mind az anyáknál az özvegyek aránya a legmagasabb. A házasok és az elváltak tehát alapvetően középkorúak, az elváltak 4,5—5,5 évvel idősebbek a házasoknál. Az özvegyek átlagos életkora 60 év körül van.

Az egyszülős családok családfői — az apák és az anyák — idősebbek, mint a gyermekes házaspáros családokban a férjek és a feleségek. Korösszetételüket tekintve közbülső helyzetet foglalnak el az összes házaspáros, illetve gyermekes házaspáros családban élő férjek és feleségek között. Ez egy olyan különbség, amelyet az egyes családtípusoknál található különbségek magyarázatánál mindig szem előtt kell tartanunk.

Az egyszülős családok jellemzői szempontjából az egyik leglényegesebb ismérv az általuk nevelt gyermekek száma, kora. Az e családokkal való foglalkozást a gyermekek oldaláról is alátámasztja az a tény, hogy itt él a gyermekek egyötöde, a 15 éven aluli gyermekeknek pedig ennél valamivel kisebb hányada. S ami a legfontosabb ebből a szempontból, az eltartott gyermekek megoszlása is hasonló. A gyermekeknek az egyötöde él az apával együtt. Az egyszülős családokban átlagosan kevesebb gyermek él, mint a gyermekes házaspáros családokban, s ezek a gyermekek idősebbek. Átlagosan minden második gyermek 15 éven felüli, míg a gyermekes házaspáros családokban csak minden harmadik gyermek az 1990-ben. A gyermekek idősebb korösszetételére utal az is, hogy az egyszülős családok több mint egyharmada olyan, ahol nincs 24 évesnél fiatalabb eltartott gyermek, míg a gyermekes házaspáros családoknál ez nem egészen ötödükről mondható el. Ez egy nagyon lényeges különbség, az egyszülős családokra vonatkozó adat pedig lényegében jelzi azoknak a családoknak az arányát, akikre tulajdonképpen a gyermekneveléssel összefüggésben gondolnunk kell.

Az egyszülős családok legnagyobb részében — kétötödében — egy eltartott gyermek van, egyötödében pedig kettő, s mintegy 4%-ában pedig 3 és több. A házaspáros családokban kiegyensúlyozottabb az egy, illetve két eltartott gyermekkel rendelkező családok aránya, s magasabb azoké, akiknek három és több eltartott gyermekük van.

Ezek az arányok a gyermekek szempontjából azt jelentik, hogy az egyszülős családokban az eltartott gyermekeknek 38%-a él egyedüli gyermekként, 44%-ának egy testvére van, 18%-ának kettő vagy ennél több. A házaspáros családokban alacsonyabb a testvér nélkül élő gyermekek aránya, s magasabb azoké, akiknek egy, illetve két és több testvére van.

Az apák és az anyák iskolai végzettségének sajátossága, hogy 25 éven alul hátrányosabb helyzetben vannak, mint a házaspáros családban élők. Körükben magasabb azok aránya, akik nem fejezték be az általános iskolát vagy csak befejezett általános iskolai végzettséggel rendelkeznek, s kevesebben szereznek szakmát közülük. Az anyáknál alacsonyabb a közép- és felsőfokú végzettségűek aránya is. Ez a hátrányosabb helyzet a középkorú apákat és anyákat már nem jellemzi, de az általános iskolával nem rendelkezők magasabb aránya minden korcsoportban kimutatható. Ugyanakkor a középkorúaknál, közülük is elsősorban az apáknál a házaspáros családokhoz viszonyítva magas a felsőfokú végzettségűek aránya, s alacsonyabb azoké, akik szakmunkásképző iskolát végeztek. Idősebb életkorban (60 éven felül) iskolázottság szempontjából ismét az egyszülős családokat alkotó apák és anyák vannak hátrányosabb helyzetben. Alacsonyabb iskolázottságuk okát korösszetételük különbségében kereshetjük.

Alapvetően ugyancsak a korösszetétel különbségre vezethetjük vissza az egyszülős családokban élő apák és anyák alacsonyabb gazdasági aktivitását. Mind az apáknál, mind az anyáknál kisebb az aktív és nagyobb az inaktív keresők aránya, mint a házaspáros családokban, s más az inaktív keresőkön belüli összetételük is. Az inaktív anyáknak csak negyede van gyeden, gyesen, míg a házaspáros családokban túlnyomó többségük ilyen ok miatt vált inaktívvá.

A gyermekek nevelésével kapcsolatban azonban kimutatható néhány olyan vonás, amelynek oka már nem a korösszetétel különbségben, hanem a családok típusában rejlik. Az egyedülálló kisgyermekes (0–2 éves) anyák gazdasági aktivitása minden gyermekszám mellett magasabb. Közülük kevesebben tudják gyed, gyes igénybevételeivel gondozni gyermeküket. Ugyancsak alacsonyabb közöttük — a 0–2 éves gyermekkel rendelkezők kivételével — az eltartott nők aránya is. Kevésbé van lehetőségük, hogy a gyermeknevelés nehézségeit ily módon oldják meg.

Az egyszülős családok hátrányosabb helyzetét mutatja, hogy a 100 keresőre jutó eltartottak száma magasabb náluk, mint a gyermekes házaspáros családokban. Ezt a hátrányosabb helyzetet tovább fokozza, hogy az egyszülős családokon belül magasabb az inaktív

keresők aránya, akiknek jövedelmei közismerten alacsonyabbak az aktív keresőkénél. Kedvezőtlenebb helyzetükhöz hozzájárulhat még a férfiak és a nők eltérő munkaerőpiaci pozíciójából adódó kereseti különbsége is, hiszen e családok többségében az anya a családfő.

Hátrányaik csökkentése érdekében nálunk a szociálpolitika az egyszülős családokat kiemelten kezeli, azaz a családokat érintő intézkedések során többnyire megkülönbözteti a házaspáros családoktól, s a nyújtott juttatások mértékében némileg preferálja azokat. Nyilvánvaló, hogy az érintett családok száma ebben az összefüggésben a bemutatottnál lényegesen alacsonyabb, hiszen egyharmadukban nincs 24 éven aluli eltartott gyermek. S ugyancsak a számukhoz kapcsolódóan kell ismét megemlítenünk a számbavétel módjából eredő bizonytalansági tényezőt, amely a családok számán kívül struktúrájukra is hatással lehet. Ezért nagyon fontos az állandó népességszám alapján történő feldolgozás is, amely a családok funkciói szempontjából talán még indokoltabb. Annak feltárása, hogy az ily módon kialakított családok milyen jellemzőikben, s mennyire térnek el a most megismert képtől, egy további kutatás feladata lehet és segítségével választ kaphatunk az egyszülős családok jellemzőinek bemutatása során felmerült kérdéseinkre.

IRODALOM

- Baranyai István* szerk.(1994): A népesség társadalmi-gazdasági struktúrája a háztartások típusai szerint 1990-ben. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 83 old.
- Csernák Józsefné* (1992): Élettársi kapcsolatban élő nők néhány társadalmi, demográfiai jellemzője Magyarországon. In: *Csernák Józsefné—Pongrácz Tiborné—S. Molnár Edit*: Élettársi kapcsolatok Magyarországon. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései, 46. Budapest, 15—57. old.
- Csernák Józsefné* (1995): A házassági viszonyok átalakulása a II. világháború után (Kézirat). Az OTKA T 4574 jelű kutatási project keretében készült tanulmány.
- Deven, F.—Cliquet, R.L.* edit.(1986): One-parent Families in Europe. NIDI/CBGS Publications Vol.15, The Hague/Brussels, 365 old.
- Kamarás Ferenc* (1986): Egyszülős családok. Demográfia, 1986/2—3. 253—266. old.
- Központi Statisztikai Hivatal (1993): 1990. évi népszámlálás 24. A háztartások és a családok adatai. Budapest.
- Pongrácz Tiborné—S. Molnár Edit* (1991): Sokgyermekes családok. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Kutatási Jelentései, 41. Budapest, 121 old.
- Ranschburg Jenő* (1994): A családi diszharmónia és a válás hatása a gyermek fejlődésére. Demográfia, 1994/3—4. 389—391. old.
- Szűcs Zoltán* (1990): A népszámlálások család- és háztartásfogalmainak változásai. Statisztikai Szemle, 1990. április-május, 325—349. old.
- Szűcs Zoltán* (1992): A kettős lakcímbejelentés hatása a háztartás- és családstruktúrára. Statisztikai Szemle, 1992. október, 820—833. old.
- Van de Kaa, D.J.* (1987): Europe's Second Demographic Transition. Population Bulletin, Vol. 42. No. 1. March 1987.

AZ ADATOK FORRÁSA

- Központi Statisztikai Hivatal: Demográfiai évkönyvek, 1960—1990.
- Központi Statisztikai Hivatal (1993): 1990. évi népszámlálás 24. A háztartások és a családok adatai. Budapest, 15., 23—24., 36., 44., 84., 97., 166—167., 172—173., 188—189., 212., 220., 234—235., 240—241. old.

FÜGGELÉK

*1. A gyermekek számának alakulása családösszetétel szerint
1960-1990*

Év	Összes gyermek					15 évesnél fiatalabb gyermek				
	Összesen	Házaspáros családban	Egy szülő gyermekes családban			Összesen	Házaspáros családban	Egy szülő gyermekes családban		
			együtt	apa gyermekkel	anya gyermekkel			együtt	apa gyermekkel	anya gyermekkel
1960	3463053	2884033	579020	46833	532187	2473355	2173614	299741	-	-
1970	3208710	2770899	437811	52455	385356	2071926	1868908	203018	21693	181325
1980	3183432	2706958	476474	79132	397342	2225983	1970661	255322	45428	209894
1990	3103919	2460381	643538	128967	514571	2014739	1668352	346387	75014	271373

1960=100

1960	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	-	-
1970	92.7	96.1	75.6	112.0	72.4	83.8	86.0	67.7	-	-
1980	91.9	93.9	82.3	169.0	74.7	90.0	90.7	85.2	-	-
1990	89.6	85.3	111.1	275.4	96.7	81.5	76.8	115.6	-	-

Előző időpont=100

1960	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1970	92.7	96.1	75.6	112.0	72.4	83.8	86.0	67.7	-	-
1980	99.2	97.7	108.8	150.9	103.1	107.4	105.4	125.8	209.4	115.8
1990	97.5	90.9	135.1	163.0	129.5	90.5	84.7	135.7	165.1	129.3

2. A különböző összetételű családok gyermekszám szerinti megoszlása
1960–1990

Év, gyermek- szám	Összesen		Házaspáros család	Házaspáros család gyer- mekkel	Egy szülő gyermekes család		
	család	család gyermekkel			együtt	apa gyermekkel	anya gyermekkel

Összes gyermek

1960	0	30.8	-	35.6	-	-	-	-
	1	34.7	50.1	30.2	46.9	63.6	71.5	62.9
	2	21.6	31.3	21.3	33.1	23.7	19.8	24.1
	3	7.8	11.2	7.8	12.0	7.8	5.7	8.0
	4	2.9	4.2	2.9	4.6	2.9	1.9	3.0
	5—X	2.2	3.2	2.3	3.5	2.0	1.1	2.1
1970	0	33.7	-	37.5	-	-	-	-
	1	35.4	53.4	31.8	50.9	66.8	71.1	66.2
	2	22.3	33.7	22.2	35.5	23.3	21.4	23.6
	3	5.6	8.5	5.6	8.9	6.3	5.1	6.5
	4	1.7	2.6	1.7	2.7	2.1	1.5	2.2
	5—X	1.2	1.8	1.2	1.9	1.5	0.9	1.5
1980	0	35.2	-	39.7	-	-	-	-
	1	33.7	52.0	29.0	48.1	70.2	68.1	70.6
	2	24.8	38.2	25.0	41.4	23.4	25.5	23.0
	3	4.7	7.2	4.7	7.8	4.5	4.8	4.5
	4	1.0	1.6	1.0	1.7	1.2	1.1	1.2
	5—	0.7	1.0	0.6	1.1	0.8	0.6	0.8
1990	0	34.3	-	40.6	-	-	-	-
	1	33.0	50.1	26.9	45.3	65.9	64.5	66.2
	2	26.3	40.0	26.1	43.8	27.5	28.7	27.2
	3	5.1	7.8	5.1	8.6	5.1	5.3	5.1
	4	0.9	1.4	0.9	1.6	1.0	1.0	1.0
	5—X	0.5	0.7	0.5	0.8	0.5	0.5	0.5

15 évesnél fiatalabb gyermek

1960	0	48.4	25.5	48.2	19.7	49.6	-	-
	1	26.7	38.6	26.2	40.6	30.5	-	-
	2	16.4	23.7	17.0	26.3	12.9	-	-
	3	5.4	7.7	5.5	8.5	4.4	-	-
	4	1.9	2.7	1.9	3.0	1.6	-	-
	5—	1.2	1.7	1.2	1.9	1.0	-	-
1970	0	54.0	30.6	54.2	26.7	52.5	56.8	51.9
	1	27.2	41.1	26.6	42.6	32.7	32.0	32.7
	2	14.4	21.7	14.8	23.7	10.6	8.7	10.9
	3	2.9	4.4	3.0	4.7	2.6	1.7	2.8
	4	0.9	1.3	0.9	1.4	0.9	0.5	1.0
	5—	0.6	0.9	0.6	1.0	0.7	0.3	0.7
1980	0	54.4	29.6	55.3	25.9	47.4	44.8	47.9
	1	23.4	36.0	21.8	36.2	35.4	34.6	35.6
	2	18.1	28.0	18.7	31.0	13.7	16.7	13.1
	3	3.2	4.9	3.3	5.4	2.5	3.0	2.4
	4	0.6	0.9	0.6	1.0	0.6	0.6	0.6
	5—	0.3	0.5	0.3	0.6	0.4	0.3	0.4
1990	0	55.8	32.7	57.7	28.8	45.2	41.8	46.1
	1	23.6	35.9	21.2	35.7	36.5	37.0	36.4
	2	17.0	25.9	17.3	29.2	15.2	17.7	14.7
	3	2.9	4.5	3.0	5.1	2.4	2.9	2.3
	4	0.5	0.8	0.5	0.9	0.4	0.5	0.4
	5—X	0.2	0.3	0.2	0.4	0.2	0.2	0.2

3. Az egy szülő gyermekes családok az apa vagy az anya gazdasági aktivitása, valamint a gyermekek száma és korösszetétele szerint
1990

Gyermekek száma, a legkisebb gyermek életkora	Az apa					Az anya					
	együtt	aktív kereső	munkanélküli	inaktív kereső	eltartott	együtt	aktív kereső	munkanélküli	inaktív kereső		eltartott
									együtt	gyeden, gyesen lévő	
1 gyermekkel											
0–2	100.0	90.0	3.5	5.3	1.2	100.0	23.6	1.8	65.8	65.1	8.8
3–5	100.0	93.0	3.8	2.6	0.6	100.0	87.2	2.8	5.4	3.6	4.6
6–13	100.0	90.4	3.2	5.6	0.7	100.0	90.1	1.7	5.6	1.0	2.6
14–17	100.0	83.9	2.8	12.7	0.7	100.0	85.4	1.1	11.2	0.2	2.3
18–X	100.0	44.3	1.3	53.4	1.0	100.0	35.7	0.4	60.9	0.0	3.1
Együtt	100.0	70.0	2.4	26.7	0.9	100.0	56.8	1.1	38.6	6.9	3.6
2 gyermekkel											
0–2	100.0	90.4	2.7	6.3	0.6	100.0	23.6	1.1	67.3	66.0	8.0
3–5	100.0	95.3	2.0	1.9	0.9	100.0	85.3	2.9	5.6	3.5	6.2
6–13	100.0	93.1	1.8	4.3	0.8	100.0	90.7	1.4	4.7	0.5	3.2
14–17	100.0	86.7	1.6	11.1	0.6	100.0	87.3	0.9	9.5	0.1	2.4
18–X	100.0	53.2	1.4	43.9	1.5	100.0	47.6	0.6	47.7	0.0	4.2
Együtt	100.0	87.0	1.9	10.3	0.8	100.0	75.4	1.3	19.3	7.9	4.1
3 vagy több gyermekkel											
0–2	100.0	83.6	5.9	8.8	1.7	100.0	21.1	1.8	63.1	60.2	14.0
3–5	100.0	86.7	4.7	6.1	2.4	100.0	73.9	3.8	9.7	4.3	12.7
6–13	100.0	85.7	3.2	9.3	1.8	100.0	79.3	2.1	10.7	0.6	7.9
14–17	100.0	76.1	2.8	19.6	1.5	100.0	71.9	1.5	20.9	0.2	5.7
18–X	100.0	33.4	2.5	61.6	2.5	100.0	27.2	0.5	64.6	0.1	7.8
Együtt	100.0	81.2	4.1	12.8	1.9	100.0	61.5	2.1	26.7	13.7	9.8
Ebből:											
3 gyermekkel	100.0	83.1	3.5	11.7	1.6	100.0	65.4	2.0	24.7	13.1	7.9
4 gyermekkel	100.0	76.5	5.5	15.8	2.2	100.0	51.9	2.8	31.0	14.9	14.4
5 gyermekkel	100.0	69.5	6.4	19.9	4.3	100.0	42.3	2.2	36.7	17.9	18.7
6 v. több gyerekkel	100.0	74.0	8.3	13.6	4.1	100.0	38.0	2.4	40.1	16.9	19.5
Összesen	100.0	75.6	2.4	21.0	0.9	100.0	62.2	1.2	32.5	7.6	4.1

4. A házaspáros családok a férj és a feleség gazdasági aktivitása, valamint a gyermekek száma és korösszetétele szerint
1990

Gyermekek száma, a legkisebb gyermek életkora	Összesen	Férj is, feleség is aktív kereső	Csak a férj aktív kereső					Csak a feleség aktív kereső				Sem a férj, sem a feleség nem aktív kereső	
			együtt	a feleség			eltartott	együtt	a férj			együtt	a feleség gyeden, gyesen lévő
				munka-nélküli	inaktív kereső	eltartott			munka-nélküli	inaktív kereső	eltartott		
				együtt	gyeden, gyesen lévő								
Gyermek nélkül	100.0	27.6	10.8	0.3	7.1	0.4	3.4	7.2	0.4	6.7	0.1	54.4	0.0
1 gyermekkel													
0—2	100.0	17.8	78.4	0.4	73.0	72.8	5.0	0.8	0.3	0.4	0.1	3.0	1.9
3—5	100.0	84.3	11.7	1.7	4.5	3.7	5.6	2.7	1.4	1.2	0.1	1.3	0.1
6—13	100.0	83.4	9.6	0.8	3.4	0.7	5.3	4.9	1.1	3.7	0.1	2.1	0.0
14—17	100.0	76.2	11.1	0.5	5.2	0.1	5.4	8.2	0.8	7.3	0.1	4.4	0.0
18—X	100.0	46.5	13.9	0.2	8.3	0.1	5.4	11.0	0.4	10.5	0.1	28.7	0.0
Együtt	100.0	58.5	23.1	0.6	17.2	12.8	5.3	6.6	0.7	5.8	0.1	11.8	0.3
2 gyermekkel													
0—2	100.0	18.3	78.5	0.3	73.5	73.3	4.7	0.7	0.3	0.4	0.0	2.5	1.8
3—5	100.0	84.0	13.1	1.6	3.5	2.9	8.0	2.1	1.1	0.9	0.1	0.8	0.1
6—13	100.0	86.4	9.3	0.8	2.2	0.4	6.3	3.4	0.9	2.4	0.1	0.9	0.0
14—17	100.0	81.3	10.1	0.5	3.9	0.1	5.7	6.1	0.8	5.3	0.1	2.5	0.0
18—X	100.0	57.1	14.6	0.3	6.7	0.0	7.5	10.2	0.6	9.5	0.1	18.1	0.0
Együtt	100.0	71.4	22.4	0.8	15.3	13.3	6.3	3.6	0.8	2.7	0.1	2.6	0.3
3 vagy több gyermekkel													
0—2	100.0	14.8	78.0	0.5	63.4	62.8	14.1	1.2	0.5	0.6	0.1	6.0	3.7
3—5	100.0	66.1	27.1	2.1	5.2	3.7	19.8	3.9	1.8	1.9	0.2	3.0	0.3
6—13	100.0	70.7	20.4	1.2	3.5	0.5	15.8	5.2	1.3	3.7	0.2	3.7	0.1
14—17	100.0	64.1	19.8	0.6	5.6	0.0	13.6	8.2	1.2	6.9	0.1	8.0	0.0
18—X	100.0	34.4	22.2	0.3	7.6	0.0	14.3	9.0	0.7	8.1	0.2	34.4	0.0
Együtt	100.0	51.8	38.9	1.1	21.9	19.6	15.9	4.1	1.1	2.8	0.1	5.2	1.2
Ebből:													
3 gyermekkel	100.0	56.6	35.8	1.1	21.6	19.5	13.1	3.8	1.0	2.7	0.1	3.8	0.8
4 gyermekkel	100.0	39.0	47.8	1.2	23.5	20.9	23.1	4.7	1.5	2.9	0.3	8.5	2.1
5 gyermekkel	100.0	27.7	55.1	1.2	22.4	19.6	31.5	5.2	1.7	3.1	0.4	12.1	2.7
6 v. több gyermekkel	100.0	18.0	58.6	0.9	20.7	18.2	37.0	5.3	1.7	3.3	0.3	18.1	4.8
Összesen	100.0	48.9	19.0	0.6	12.9	8.3	5.5	5.9	0.6	5.2	0.1	26.3	0.3
Házaspár gyermekkel	100.0	63.4	24.5	0.7	16.9	13.8	6.9	5.0	0.8	4.1	0.1	7.1	0.4

A NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ INTÉZET KUTATÁSI JELENTÉSEI

1982.

1. Népesedés és népesedéspolitika tárcaszintű középtávú kiemelt kutatási főirány (1982-1985).
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet távlati tevékenységének irányelvei (1982-1990).
2. Érték-orientációk a népesedési magatartásban.
3. Sorköteles fiatalok testi fejlettsége, biológiai, egészségi állapota (Előzetes tájékoztató).
4. A népsségelőreszámítások néhány módszertani kérdése (Előterjesztés az MTA Demográfiai Bizottságának).
5. A demográfiai átmenet elemzésének néhány gyakorlati nehézségéről.
6. A területi népességprognózisok előkészítése.
7. A demográfiai tudomány helyzete Magyarországon.

1983.

8. Vélemények és előítéletek az öregségről.
9. Az utolsó nagy kolerajárvány demográfiai képe Európában és az Egyesült Államokban (1872-1873).
10. A népesedéspolitika tartalma, jellege, céljai, eszközei, hatékonysága. Nyugat-európai tapasztalatok.
11. Társadalompolitika, gazdaságpolitika, szociálpolitika, valamint a népesedéspolitika kapcsolatai a szocialista országokban.
12. Születési súly és születési hossz standard az 1973-78 évben élveszületett újszülöttek adatai alapján (angol és orosz nyelven).
13. Fiatalkori terhesek társadalmi, demográfiai vizsgálata.
14. A népesedéspolitika eszközei, különös tekintettel a gazdasági jellegű eszközök alkalmazásának gyakorlatára és az ezekkel összefüggő nézetekre a szocialista országokban.

1984.

15. Területi népességelőreszámítás 1981-2001.
16. Családok és háztartások néhány jellemzőjének alakulása, 1981-2001 (Előzetes változat).
17. Társadalmi-demográfiai prognózisok.
A Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest, 1983. május 17-18.
18. A családtervezési programokon kívüli népesedéspolitikai intézkedések hatása a termékenységre (angol nyelven).
19. Települési tényezők és az öngyilkosság. Az öngyilkosság egyes demográfiai összefüggései egy összetételhatást vizsgáló elemzés eredményei.
20. A 18 éven aluli nők házasságkötésének néhány demográfiai jellemzője Magyarországon.
21. A népesedéssel összefüggő tudományos kutatások főbb eredményei, a jövőbeni kutatás fő irányai.
22. Budapest és Pest megye népességfejlődése, az ezredfordulóig várható tendenciák.

1985.

23. Veszélyeztetett gyermekek szocializációjának vizsgálata a családtípusok kialakításával.
24. Népesedéspolitikai tartalmak a sajtóban.
25. A népesség területi elhelyezkedése és mozgása.
Pécs, 1984. április 25-26.
26. A magyarországi népességfejlődés keretei és jövőbeni lehetséges irányai 1880-2050.
27. A népesség gazdasági aktivitásának demográfiai tényezői.

1986.

28. A termékenység és az iskolai végzettség néhány összefüggése Magyarországon az elmúlt negyedszázadban.

29. Népesedési folyamatokat befolyásoló kulturális-tudati tényezők.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest,
1985. november 12-13.
30. Népesedés és foglalkoztatás.
- 1987.**
31. A népesedéspolitika; tudományos kutatás és társadalmi cselekvés.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet nemzetközi szemináriuma Budapest,
1986. október 14-15.
32. Serdülőkori terhességek társadalmi-demográfiai vonatkozása.
33. Az erősen fogyó népességű települések demográfiai jellemzői.
- 1988.**
34. Az 1986-2021 közötti időszakra szóló népességprognózisok.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos szemináriuma Budapest,
1987. január 28.
35. A családok és háztartások előreszámítása, 1986-2021.
- 1989.**
36. A magyar népesség gazdasági aktivitásának távlati alakulása.
- 1990.**
37. Népesedési viták Magyarországon, 1960-1986.
A KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos vitaülése Budapest,
1988. június 2.
38. Közvélemény-kutatás népesedési kérdésekről - 1989.
- 1991.**
39. Abortuszkérdés Magyarországon - 1991.
40. Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata. (A kutatási program általános ismertetése.)

41. Sokgyermekes családok.
- 1992.**
42. A magyarországi hosszú távú népességfejlődés vizsgálata.
43. A munkanélküliség demográfiai vonatkozásai.
44. Az egészségi állapot összefüggései az életmóddal és az időfelhasználással.
45. Összefoglaló a terhességmegszakításról tartott 1992. júliusi közvélemény-kutatás főbb eredményeiről.
46. Élettársi kapcsolatok Magyarországon.
- 1993.**
47. Kisgyermekes szülők. (Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat főbb magyarországi eredményei.)
48. Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében.
49. Nemzetközi vándorlás — Magyarország.
- 1994.**
50. Miért költöztek az emberek Pásztóra 1989—91-ben?
51. A szülők és gyermekeik iskolázottsága.
52. Kisgyermekes anyák és apák szülői, családi attitűdjei négy európai országban.
53. Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata.
- 1995.**
54. Az első és második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában.

Egy üzlet, ahol az összes statisztikai kiadvány
és hivatalos osztályozás megvásárolható:

STATISZTIKAI KÖNYVESBOLT

Keresse fel könyvesboltunkat, ahol az összes statisztikai évkönyv, zsebkönyv, elemző és módszertani kiadvány, osztályozás megvásárolható. Ezen kívül árusítunk számítástechnikai és számviteli szakkönyveket, szótárakat, térképeket, floppykat, etikett papírt, leporellót, stb.

Kérésére díjmentesen kiadványkatalógust küldünk, s tájékoztatjuk az újonnan megjelenő kiadványainkról: telefon: 212-6550, telefax: 212-4673
levélcím: KSH Marketing 1024 Bp. Bimbó út 1.

KERESSE FEL KÖNYVESBOLTUNKAT!

ÉRDEMES!

Budapest, II. Keleti Károly u. 10.

Telefon: 212-4348

Nyitvatartási idő: hétfőtől-csütörtökig 8-17 óráig

pénteken: 8-16 óráig

INFORMÁCIÓSZOLGÁLAT

Általános statisztikai felvilágosítás, információk nyújtása a statisztikai jegyzékek szerinti besorolásokról, a statisztikai adatokról, publikációkról stb.

Budapest, II. Fényes Elek u. 14-18. fszt.

Félfogadási idő: hétfő, szerda, péntek 9-15 óráig.

Telefon: központi szám: 212-6212, közvetlen: 212-6362, 212-6255, 212-4536

Telefax: 212-6366. Postacím: Budapest, Pf 51. 1525

FORDULJON HOZZÁNK BIZALOMMAL!

